

Anne Länsman
**Sámeigiella
oaivegávpotguovllus**

Vehádatáittardeaddji publikašuvdnačoakkáldat 5

Anne Länsman
Sámegiella oaivegávpotguovllus

**Vehádatáittardeaddji
Helsset 2008**

©Vehádatáittardeaddji

ISBN: 978-952-491-383-6

ISSN: 1796-0819

Edita

Helsset 2008

SISDOALLU

Ovdasáhka.....	3
1. LÁIDEHUS.....	5
1.1 Čielggadusa ollašuttin.....	6
1.2 Materiála čohkken ja giedahallan	7
2. SÁPMELAČČAT SUOMA BEALDE.....	8
2.1 Suoma sápmelaččat.....	8
2.2 Sápmelaččat oaivegávpotguovllus	10
3. SÁMEGIELLA EATNIGIELLAN	11
3.1 Sáme giela dilli	11
3.1.1 Eatnigiela mearkkašupmi ja guovttegielatvuohta.....	13
3.2 Sáme giella eatnigiellan oaivegávpotguovllus.....	14
4. SÁMEGIELLA RIIKKaidGASKASAŠ SOAHPAMUŠAIN JA RIKKADÁSI LÁGAIN.....	15
4.1 Sáme giella ja –kultuvra riikkaidgaskasaš soahpamušain	15
4.2 Sápmelaččaid kultuvra ja giella vuoddolágas.....	18
4.3 Sápmelaččaid kultuvra ja giella ráđdehusprográmmas.....	19
4.4 Ovttavardásašvuohta	19
4.4.1 Vealaheapmi.....	20
5. SÁMEGIELA GEAVAHEAPMI EISEVÁLDIIN	22
5.1 Seddosat.....	22
5.2 Sámi giellalága ollašuvvan	23
5.3 Sáme giella geavaheapmi eiseváldiin oaivegávpotguovllus.....	25
5.4 Loahpas.....	25
6. SÁMEGIELAT JA SÁMEGIELA OAHPAHUS	26
6.1 Sámeoahpahusa riikkadási stivren	27
6.2 Sámeoahpahusa dilli Suomas	29
6.3 Sámeoahpahus oaivegávpotguovllus	29
6.4 Ovdanbohtán oainnut	32
6.5 Loahpas.....	33
7. SÁMEGIELAT SMÁVVÁMÁNÁIDBAJÁSGEASSIN.....	35
7.1 Sáme gielat smávvamánáidbajásgeassima riikkadási stivren	37

7.2 Mánáid beaivedikšuvuoigatvuoda ollašuvvan oaivegávpotguovllus	37
7.2.1 Sámegiela giellabeassi	39
7.2.2 Sámegielat beaivedikšu	40
7.3 Loahpas	41
8. EARÁ SÁMEGIELAT SOSIÁLA- JA DEARVVASVUOHTABÁLVALUSAT	43
8.1 Seddosat ja ruhtadeapmi	43
8.2 Sámegielat sosiála- ja dearvvasvuohtabálvalusaid geavaheapmi oaivegávpotguovllus	45
8.3 Loahpas	45
9. SÁMEGIELAT KULTURBÁLVALUSAID FÁLLU OAIVEGÁVPOTGUOVLLUS	47
9.1 Sámi kultuvra oaivegávpotguovllus	47
9.1.1 Sámi kulturdoaimma oaivegávpotguovllus	47
9.1.2 Loahpas	48
9.2 Sámegielat mediabálvalusat	49
9.2.1 Seddosat	49
9.2.2 Sámegielat media Suomas	49
9.2.3 Sámegielat media geavaheapmi oaivegávpotguovllus	50
9.2.4 Loahpas	52
10. VÁSÁHUSAT VÁLDOÁLBMOGA MIELLAGUOTTUIN	53
10.1 Sápmelaččaid oaivegávpotguovllus vásihan miellaguottut	54
10.2 Loahpas	55
GÁLDUT	56
Interneahttagáldut	57
Láгат, láhkaásahusat ja soahpamušat	57
Cealkámušat, árvalusat, ohcamušat ja mearrádušat	59
Miiddus 1: Sámiid lohkomearri jagi 2007 Sámediggeválggain	60
Miiddus 2: Ráddehusa árvalus Riikkabeivviide sámi giellaláhkan RÁ 46/2003	61
Miiddus 3: Riikkaidgaskasaš geatnegasvuodát	63

Ovdasáhka

Suoma sápmelaččain juo eanaš orrot olggobealde sámiid ruovttuguovllu, mii lea Suoma davimus gielddain, mánáin juoba 70 %. Ná sámegeiela ja sámi kultuvrra boahttevuoda dáfos lea vealtameahtun čielggadit gillii guoski vuoigatvuodaid ollašuvvama maiddá oavegávpotguovllus, mii lea okta deháleamos sápmelaččaid orrunguovlluin. Vuoddoláhka dorvvasta sápmelaččaide eamiálbmogin vuoigatvuoda iežaset gillii ja kultuvrii ja dat guoská oppa riikii.

Suomas hállojuvvojit golbma sámegeiela ja daid hálliid mearit leat viehka smávvat, earenoamážit anáraš- ja nuortalašgiella gáibidit hohpolaš ja guhkesáigásaš doarjjadoaimmat vai dat cevzet. Vuordin ii leat čoavddus dálá dilis.

Dán čilgehusa ulbmilin lea čielggadit, makkár sámegeilli ja sámi kultuvrii guoski bálvalusat fállujuvvojit daidda sápmelaččaide, geat orrot oavegávpotguovllus. Nuppe dáfus čielggaduvvui maiddá dat, makkár sávaldagat sápmelaččain livčče iežasgielat bálvalusaid ektui Helssega guovllus, dahjege mii nappo lea bálvalusaid jearru.

Guovddáš fuomášupmi čielggadusbarggus lei, ahte earenoamážit sávaldahkan lei sámegeielat beaivedikšu ja oahpahas. Giela sirdašuvvan mánáide lea lunddolaččat giela ja kultuvrra boahttevuoda vuoddu. Ovdamearkka dihte beaivedikšu lea ollašuhhton oalle unnán – dasge fuolakeahtá ahte láhka dáhkida vuoigatvuoda sámegeielat beaivedikšui oppa Suoma riikkas.

Sierra oassebeliin lea muhtun muddui sierralágan oaivilat das, mas dilli boahtá. Vánhemat vásihedje, ahte sis vurdo mearihis iežaset doaimmalašvuohta, bálvalusat leat sajuštuvvon ee. nu ahte, vánhemiin ii leat vejolašvuohta doalvut mánáid dikšui, muhto maiddá bohte ovdan váttisvuohta rekryteret dohkálaš sámegeielat bargoveaga ja mánáid meari vátni. Vásihuvvui, ahte lea menddo uhcán sámegeiela oahpahas skuvllain. Eará bálvalusat sámegeilli eai geavatlaččat gávdno, muhto ee. álbmoga boarásmuvvan sáhtá dagahit eatnigielat sosiála- ja dearvvasvuohtabálvalusaid dárbbu. Maiddá go media sámegeielat fáldadagat ja kulturbálvalusat buoriduvvojit, de livččii vejolaš doarjut sámegeiela ja sámi kultuvrra ceavzima daid guovlluin, gos otnábeaisápmelaččat orrot – ee. nappo oavegávpotguovllus.

Oavegávpotguovllus sápmelaččat dábálaččat eai leat vásihan ovdagáttolaš jurddaguottuid. Dan sadjái Helssega guovllu jurddaguottuide lea mihtilmas

diehtemeahttunvuohta. Olbmot oidnet sápmelaččaid ”eksotihkalažžan” ja sii dihtet sápmelaččaid kultuvrra ja giela dálá hástalusain oalle uhcán.

Vehádatáittardeaddji oaivil lea, ahte earenoamážit mánáide lágas ásahuvvon vuoigatvuohta sámegielat beaivedikšui ii ollašuva doarvái bures. Daningo dili sivain leat ruossalas oaivilat, berrešii johtileamos lági mielde vuolggahuvvot plánejuvvon proseassa, mas eiseválddit, dan maŋŋá go vuos leat ráddádallan doarvái vanhemiiguin, ollašuhtti gohtet sámegielat beaivedivššu nu, ahte bálvalusaid geavaheapmi lea bearrašiid dáfos realisttaláš ja vejolaš molssaektu. Gielddaid ovttasbargu ráhkada vejolašvuođaid ollašuhttit buoret bálvalusaid.

Sámegiela oahpahusa skuvllain berre eahpitkeahhtá maiddá dálá beaktiilut ovddidit, maiddá oahpaheaddjiid skuvlema ja oahppamateriálaid buvttadeami dáfos. Buoremusat dát dáhpáhuvašii oassin riikkadási gielaide ealáskahttinprográmma, man Sámediggige lea evttohan. Vehádatáittardeaddji doarju evttohusa liggosit: sámegillii guoski buriidge fidnuid váivvida dál prošeaktalunddotvuohta ja ollislaš plánaid váilun. Mediaid ja kultuvrra doarjumiin maiddá Máttá-Suomas livččii iežas oassi giela ealáskahttimis.

Dán čielggadusa ollašuttii stáhtadiehtagas studeanta Anne Länsman vehádatáittardeaddji doaimmahagas barggadettiin, ja háliidange cealkit sutnje váimmolaš giitosiid bargon barggu ovddas. Giitosat maiddá City Sámit –searvvi ovddasteaddjiide ja eará jearahallon olbmuide ovttasbarggus čielggadusa plánemis ja materiála skáhppomis. Maiddá boahhtevuođas dárbbášuvvo ovttasbargu sierra doaimmiid gaskkas, vai čielggadusas ovdan boahán váilevašvuođaid fidnet divvojuvvo. Vehádatáittardeaddji boahá iežas bealis joatkit sápmelaččaid gielaláš vuoigatvuođaid ja vealatkeahtesvuođa bearráigeahču.

Helssegis golgotmánus 2008

Vehádatáittardeaddji Johanna Suurpää

1. LÁIDEHUS

Vehádatáittardeaddji bargun lea ovddidit buriid etnikkalaš vehádagaid sajádagaid sihke vuoigatvuodaid ja bearráigeahččat ee. ovttavewardásašvuohtalága ollašuvvama. Vehádatáittardeaddji lea ožžon mañimuš jagiid áigge oktavuodáváldimiid, mat laktásedje dasa, ahte olbmot leat vásihan, ahte gielda ii leat lágidan lágas mearriduvvon bálvalusaid. Dát gielddat leat sihke sámiiid ruovttuguovllus ja ruovttuguovllu olgobealde.¹ Áššehasoktavuohtaváldimiid vuodul vehádatáittardeaddji lea váldán ovdan, ahte Suoma vuodđolágas dorvvastuvvon sápmelaččaid vuoigatvuodát eamiálbmogin iežaset gillii ja kultuvrii eai buot dáhpáhusain ollašuva.² Dasa lassin vehádatáittardeaddji lea addán cealkámušaid sáme gielat ja sámi kultuvrra vuhtiiváldi vuodđobálvalusaid lágideamis sihke guodđán vealahanlávdegoddái sápmelaččaid gielalaš ja kultuvrii laktáseaddji vuoigatvuodaide guoski ohcamušaid.

Otná beaivve eanetlohku sápmelaččain orru ruovttuguovllu olgobealde. Fuomášanevara lea, ahte eandalii stuorra oassi mánáin ja nuorain orru eará guovlluin Suomas. Oaivegávpotguovllu sáme gielat bálvalusaid dilli gávnahuvvui dárbašlašžan čielggadit, daningo Helssegis ja dan rádjegiieldain orrot statistihkaid mielde gorálaččat olu Suoma sámi álbmogis. Sámi álbmoga gielalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuodát leat čállon lágaid maiddá riikkadásis, ja nuba dat gustojit maiddá oaivegávpotguovllus. Vuodđolága 17 §:a 3 momeantta mielde sápmelaččain eamiálbmogin lea vuoigatvuodta ovddidit iežaset giela ja kultuvrra. Dasa lassin riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuotasohpamušat geatnegahttet Suoma fuolahit eamiálbmotvu oigatvuodain.

Dán čielggadusa ulbmilin lei čielggadit oaivegávpotguovllu sáme gielat bálvalusaid fáldalaga ja maiddáid daid dálá jearu. Vuolggasadjin lei jearrat, mo lágain mearriduvvon sáme gielat bálvalusat ollašuvvet oaivegávpotguovllus, ja fállujuvvojitgo sáme gielat olbmuid iežaset eatnigillii juoga nu eará bálvalusat. Dasa lassin ulbmilin lei čielggadit, makkár dárbu sáme gielat bálvalusaide lea ja mo ollašuvvan bálvalusat leat lihkosmuvvan. Áššit čielggadanláhkai ledje earret eará sáme gielat ja sáme gielaid oahpamus, sáme gielat smávvanánáidbajásgeassin sihke eará sosiála- ja dearvasvuohtabálvalusat ja kulturbálvalusat, nugo mediabálvalusat. Dáid áššiid lassin kártejuvvui dat, makkárin sápmelaččat vásihedje váldoálbmoga jurddaguottuid sin ektui. Čielggadus ollašuhthujuvvui nu, ahte jearahallojuvvojedje sápmelaččat, guhte orrot oaivegávpotguovllus ja olbmot,

1 Sámiiid ruovttuguovllus lasi logus 2.1

2 Vehádatáittardeaddji jahkemuitalus 2007

guhte leat lagaš oktavuodas sámi kultuvrrain, ja nu, ahte čoggojuvvojedje dieđut eiseválddiin, gude vástusuorgái sámeáššit gullet gielddain.

Oaivegávpotguvlui gullet Helssega, Vantaa, Espoo ja Kauniainen gielddat. Go dán čielggadusas lea sáhka oaivegávpotguovllus, de goittotge oaivvilduvvo ovdalis namuhuvvon gielddaid lassin Kirkkonummi, Kerava, Järvenpää ja Tuusula gielddat. Buot ovdalis namuhuvvon gielddat gullet Helssega guovlogoddái. Leat ožžon Sámedikkis dieđu oaivegávpotguovllus orru sápmelaččaid mearis, ja dan vuodul mearrideimmet dán čielggadusa gielddaid ráddjemis. Sámediggi čilge sámediggeválggaid oktavuodas daid olbmuid meari sihke orrunbáikegotti ja agi, geat devdet lágas mearriduvvon sápmelašmeroštallama ja ráhkada dáin áššiin juohke válgajagi statistihka.

1.1 Čielggadusa ollašuhttin

Ovdalis ii leat ollislaččat čielggaduvvon makkár bálvalusaid sápmelaččat ožžot iežaset eatnigillii oaivegávpotguovllus. Ii leat maiddá čielggaduvvon dat, makkár dárbu sámegielat bálvalusaide livččii. Vehádatáittardeaddjái eai leat boahtán áššehasoktavuohtaváldimat, mat gusket sámegielat bálvalusaid váilevašvuodaide oaivegávpotguovllu gielddain. Dihtosis lea goittotge, ahte ovdamearkka dihte sámegielat beaivedivššu lea figgan lágidity juoba mángga jagi áigge. Oaivegávpotguovllus orru sápmelaččat leat searvedoaimma bokte figgan earret eará váikkuhit sápmelaččaid áššiide oaivegávpotguovllus.

Dán čielggadusa vuodđun leat dieđut, mat leat čoggojuvvon jearahallamiin oaivegávpotguovllus orru sápmelaččaid ja olbmuid, guhte barggus dahje bearaščatnasumiid beales leat oktavuodas sámegillii ja sámi kultuvrii. Ulbmilin lei čohkket vásáhusaid ja sávaldagaid oaivegávpotguovllu sámegielat bálvalusain. Dasa lassin dieđut leat čohkkejuvvon gielddaid eiseválddiin.

Dán čielggadusa dáfos ovdalis dahkkon čielggadusat ja dutkamušat laktásit ovttavardásašvuhtaprinshppi sihke sámegillii mánggagielatvuoda ja eiseváldibirrasa olis. Ovdalis lea čielggaduvvon sámegielalága ollašuvvama jagiid 2004–2006 áigge.³ Dasa lassin Helssega sápmelaččaid giellageavaheamis lea Anna-Leena Lindgren dahkan giellasosiologalaš dutkamuša: *Helsingin saamelaiset ja oma kieli* (Helssega sápmelaččat ja iežaset giella).

3 Näkkäljärvi 2007

1.2 Materiála čohkken ja giedahallan

Čielggadusa várás jearahallojuvvojedje oaivegávpotguovllus ja dan birastahtti gielddain orru sápmelaččat, geaid eatnigiellan lea sámegiella dahje leat muđui lagaš oktavuodas gielain juo bearašsivaid dahje barggu geažil. Jearahallamat dahkkojuvvojedje sámegillii dahje suomagillii dan vuodul, mii lei jearahallon olbmo eatnigiella dahje maid son háliidii geavahit. Oasi olbmui gárttaimet jearahallat suomagillii, vaikke olmmoš lei vuosttamuzžan oahppan sámegiella,⁴ daningo olmmoš lei massán eatnigielas dahjege olmmoš lei vajálduhtán sámegiella ja su lei álkit háleštallat suomagillii.

Jearahallon olbmuid eatnigielat leat davvisáme-, anáraš- sihke nuortalaš- ja suomagiella. Oassi jearahallon olbmui máhtta moadde sámegiella dahje lea massán vuosttamuzžan oahppan sámegiella ja hállá dál dušše suomagiella. Buot informánttat máhttet suomagiella. Diehtočoagginbargu álggahuvvui nu, ahte vuos jearahallojuvvojedje City Sámit –searveaktiivvat, guhte leamašan jagiid barggus fárus, daningo gávpotsámesearvvis doaibmi olbmot leat diđolaččat válljen dan, ahte sii háliidit seailluhit sápmelašvuodaset maiddá urbána birrasis. Háliideimmet doallat jearahallon olbmuid meari unnin, daningo mis ledje ráddjejuvvon resursat. Nuba čielggadusa ulbmilin ii leatge nuge dieđalaš dutkamuš, go joatkkaságas-tallama ja doaibmajuid vuodđun dárbbášlaš čielggadus.

Boarraseamos jearahallon olbmot leat riegádan sámevuovllus ja eallán mánnávuodaset árbevirolaš sámi eallindábi mielde almmá geainnuid, šleadgga ja čáhcebohcciid haga. Ovdamearkka dihte mohtorgielkkát váldojuvvojedje atnui easkka 1960-logus. Boarrasamosat jearahallon olbmui ledje bargan árbevirolaš sámi ealáhusaiguin, boazodoalus, meahce- ja guollebivddus. Gávpogii sii leat fárren persovnnalaš sivaidda geažil dahjege barggu maŋis. Nuoramusat jearahallojuvvon olbmui ledje riegádan 1960-logus. Eanaš jearahallon olbmot leat fárren muhtun muttus eallimisttis Lappis oaivegávpotguvlui, oassi lea riegádan ja bajásšaddan oaivegávpotguovllus. Mánasat jearahallon olbmui leat lassin orron eará Suoma guovlluin ovdalgo färrejedje oaivegávpotguvlui, nuba sis leatge vásáhusat sápmelažžan gávpogis orrumis maiddá eará guovlluin Suomas. Dán čielggadusas vuojulduvvat goittotge dušše daid jearahallon olbmuid vásáhusaide, mat gusket oaivegávpotguvlui. Buot jearahallon olbmot eai leat etnisitehtas beales sápmelaččat, muhto sii leat lagaš oktavuodas sámegillii ja sámi kultuvrii.

4 Suomas hállon sámegielain lasi logus 2.1 Suoma sápmelaččat

Dasa lassin čohkkejuvvojedje dieđut gielddaid smávvamánáidbajásgeas-
simis ja skuvlemis vástideaddji eiseváldiin.

2. SÁPMELAČČAT SUOMA BEALDE

2.1 Suoma sápmelaččat

Sápmelaččat lea álbmot, mii orru njealji riikkas ja mii lea áidna Eurohpá uniovnnas eamiálbmogin lohkkjuvvon etnihkalaš joavku. Sápmelaččat leat Norggas, Ruotas, Suomas ja Ruoššas orru unnitlohku, mas lea iežaset giella, kultuvra ja historjá. Norggas sápmelaččat orrot sullii 50 000–65 000, Ruotas 15 000–25 000, Suomas sullii 9 300 ja Ruoššas sullii 2 000. Sátmi ”saamelainen (sápmelaš)” boahdá sáme giela sánis *Sápmi*, mii mearkkaša sihke sápmelaččaid árbevirolaččat ásahan geográfalaš guovllu ja áitosaš sápmelaččaid álbmotjoavkku. Dát doaba lea dovddus buot sáme gielain.

Sáme giella lea badjedoaba, daningo sáme gielat gávdnojit 6-10, lohku lea gitta rehkenastinvuogis, ja dán gielain guđas lea iežas čállinvuohki. Suoma sámi álbmot lea gielalaččat juohkašuvvan golmma jovkui: davvisápmelaččaide, anáraččaide ja nuortalaččaide. Davvisáme giella lea hálliid dáfos stuorámus giella ja dat hállo Suoma lassin maiddá Norggas ja Ruotas. Lea árvoštallon, ahte Suomas leat davvisáme giela hállit sullii 2 000. Anárašgiella hállo dušše Suomas, nuortalašgiella maiddá Ruoššas. Dáid gielaid hállit leat Suomas sullii 300 goappáge gielas.

Lága mielde Suomas sápmelažžan oaivvilduvvo olmmoš, guhte atná iežas sápmelažžan, ja guhte lassin deavdá ovttá čuovvovaš meroštallamiin:

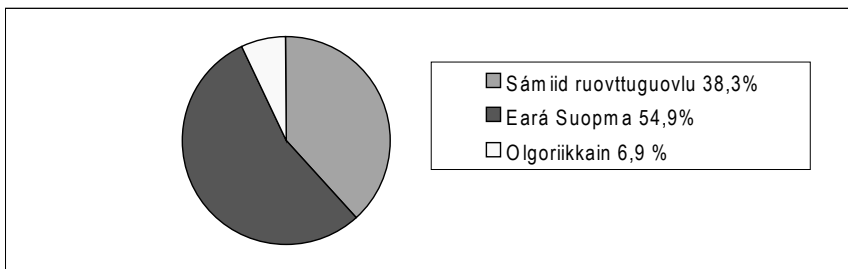
1. son ieš dahje su vanhemiin dahje áhkuin dahje ádjáin unnimustá okta lea oahppan sáme giela vuosttas giellan dahje
2. ahte son lea dakkár olbmo maŋisboahhti, guhte lea merkejuvvon duottar-, vuovde- dahje guolásteaddjisápmelažžan eana-, vearroguoddin- dahje heaggagirjjis; dahje
3. ahte unnimustá okta su vanhemiin lea merkejuvvon dahje livččii sáhttán merkejuvvot jietnavuoigadahtton olmmožin Sámi parlamenteantta dahje sámedikki válggain.⁵

Sápmelaččain lea leamaš jagi 1996 rájes ruovttuguovllusteaset iežaset gillii ja kultuvrii guoski iešráđđen vuodđolága mielde. Sápmelaččaid iešráđdemii guoski doaimmaid dikšu válggaiguin válljejuvvon parla-

5 Láhka Sámedikkis 974/1995: 3 §

meanta, sámediggi. Sámediggi ovddasta sápmelaččaid riikkadási ja riikkaidgaskasaš oktavuodain ja dikšu sápmelaččaid iežaset gillii ja kultuvrii ja sin sajádahkii eamiálbmogin guoski áššiid. Eiseválddiin lea geatnegasvuohta ráđđádallat Sámedikkiin daid áššiid birra, mat váikkuhit sápmelaččaid gillii, kultuvrii dahje sin sajádahkii eamiálbmogin. Suoma Sámiid ruovttuguovlu lea meroštallojuvvon lágas, dasa gullet Eanodaga, Anára ja Ohcejoga gielddat ja Soadegilis Sámi bálgosa guovlu. Dasa lassin earenoamážit nuortalaččaid siidačoahkkin (Siidsaábbar) ovddasta nuortalašlága mielde sin nuortalašguovllus.⁶

Badjel bealli sápmelaččain orru dán áigge sámiid ruovttuguovllu olggobealde. Stuuramus sápmelaččaid orrunčoahkiideamit leat earret eará Suoma stuuramus gávpogiin. Eará olbmuid lánkai sápmelaččat fárrerjit sturorát báikegottiide dávjá barggolašvuohtadili ja skuvlejumi geažil.

Gáldu: Sápmelaččaid mearri jagi 2007 Sámediggeválggain. Sámediggi.

Ruovttuguovllus orrot dán áigge dušše 38,3 proseantta oppa sámi álbmogis. Olgoriikkain Suoma sápmelaččain orrot 6,9 proseantta. Agivuložiin, dahjege vuollái 18-jahkásaččain, sápmelaččain juoba 68,5 proseantta orrot sámevuovllu olggobealde.⁷ Daningo sturorra eanetlohku sápmelaččain orru ruovttuguovllu olggobealde, de lea sámegeielat bálvalusaide dárbu maiddá ruovttuguovllu olggobealde. Lea fuomášanevara, ahte mearkkašahtti oassi sámemánáin ja –nuorain orrot eará Suoma guovlluin, dan geažil ovdamearkka dihte sámegeielat beaivedivššu ja sámegeielat oahpahusa ollašuvvan sámiid ruovttuguovllu olggobealde lea dehálaš čielggadit.

Jagis 2003 gitta jahkái 2007 sápmelažžan registrerejuvvon olbmuid lohku lea badjánan 7 956 olbmos gitta 9 425 olmui.⁸ Jagi 2003 statistihkain ruovttuguovllus orro 3 669 sápmelačča (46,1 proseantta) ja jagis 2007 ruovttuguovllus orro 3 577 sápmelačča (38,3 proseantta buohkain). Sápmelaččaid mearri ruovttuguovllus lea bisson dán guorahallanmuhtus

6 Láhka Sámedikkis 974/1995: 4 §, 5 §, 6 §, 9 §

7 Sápmelaččaid mearri jagi 2007 Sámediggeválggain. Gč. mielddus 1

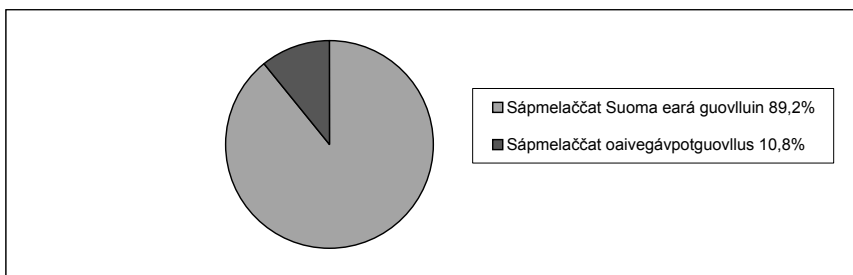
8 Sámediggi 2003 ja 2007.

sullii seammán, muhto gorálaččat oppa Suoma sámi álbmogis dan mearri lea luoitán prosentálaččat. Dan sadjái sápmelaččaid mearri lea badjánan oppa Suomas viidodagas. Jagi 2003 statistihkaid⁹ mielde ruovttuguovllu olggobealde orro oktiibuot 3 702 (46,5 proseantta buohkain) sápmelačča, go fas jagi 2007 sámediggeválggaid statistihkaid mielde ruovttuguovllu olggobealde orro juo 5 129 sápmelačča (54,9 proseantta buot sápmelaččain).

2.2 Sápmelaččat oaivegávpotguovllus

Mañimuš logijagiid áigge lea Davviriikkaid oaivegávpogiidda ja maiddái muhtun eará gávpogiidda čohkiidan sámi veahkadat, man mearri stuorru oppa áigge. Sápmelaččaid fárren gávpogiidda laktása viiddit servodat ráhkadusa nuppástussii ja Suomas earenoamážit 1960- ja 70-loguid stuorra fárrenlihkadus dálanguovlluin gávpogiidda guoskkai maiddái sápmelaččaide.¹⁰

Sápmelaččat ledje jagis 2007 Helssega, Espoo, Vantaa, Kirkkonummi, Järvenpää, Kerava. Kauniainen ja Tuusula gielddain oktiibuot 926 olbmo.¹¹ Buot sámesogat olbmot eai leat fárus virggálaš statistihkain, daningo gávpogiin orrot olbmot, guhte sápmelašmeroštallama mielde sáhtáshedje leat sápmelaččat, muhto geat eai ieža ane iežasat sápmelažžan.¹² Dása lassin statistihkain leat dušše dat olbmot, geat leat fárren girjjiideaset oaivegávpotguvlui. Oassi nu gohčoduvvon olgosápmelaččain fárra oaivegávpotguvlui dušše gaskaboddasaččat, nugo studerema dahjege barggu geažil, ja danin sii dollet ruovttugiieldan ain muhtun sámeaguovllu gieldda. Eará guovlluin fárren sápmelaččaid lassin oaivegávpotguovllus orrot maiddái nuppi buolvva sápmelaččat, geat leat riegeadan ja bajásšaddan áitosáš sámeaguovllu olggobealde.

Gáldu: Sápmelaččaid mearri jagi 2007 Sámediggeválggaid. Sámediggi.

9 Sámediggi 2003

10 Lindgren 2000

11 Sámedikki almmuheapmi šleađgapoasttain 26.6.2008.

12 Sámemeroštallamii laktása iešidentifikašuvdna dahjege olmmoš berre atnit iežas sápmelažžan.

Oaivegávpotguovllu sápmelaččaid oassi oppa riikka sápmelaččain lea sullii 10,8 proseantta. Nugo oppa riikkas, de maiddá oaivegávpotguovllu sápmelaččaid mearri lea laskamin. Jagis 2003 oaivegávpotguovllus orro sullii 500 sápmelačča, go jagi 2007 rádjai mearri lei measta duppalaston.¹³ Sápmelaččaid färrenlihkadus doalvu sihke siskkobeallai ja olggobeallái oaivegávpotguovllus, muhto jos ovdáneapmi joatkašuvvá seammasullasaččat, de sáhtá meari navdit ain stuorrut boahttevuodas. Dasa lassin juo guovllus orru sápmelaččaid, geat eai dál oidno oaivegávpotguovllu statistihkain, gaskaboddasaš färren sáhtá nuppástuvvat bissovaš orrumin ovdamearkka dihte bearaš- dahjege bargosivaid geažil.

3. SÁMEGIELLA EATNIGIELLAN

3.1 Sámegiela dilli

Virggálaš giellastatistihkaid mielde jagi 2007 loahpas Suomas orro 1 777 olbmo, geaid eatnigiella lei sámegiella,¹⁴ ja sis 85 orro Uudenmaa eanagottis. Dát diedut vuodduvvet dasa, maid olmmoš almmuha álbmotdiehtovuogádahkii iežas eatnigiellan dahje mánás eatnigiellan, daningo olmmoš sáhtá registreret dušše ovttá giela eatnigiellan. Sámegiela lea sáhtán almmuhit eatnigiellan jagi 1994 álggu rájes álbmotregistarii.¹⁵ Álbmotdiehtovuogádagas ii leat goittotge leamaš vejolaš oažžut dieduid daid olbmuid meriin, geat leat almmuhan sámegiela eatnigiellan, nu ahte diedut livčče sirrejuvvon olbmuid eatnigiela mielde.

Statistihkat eai goittotge vealttakeahhtá vástit sámegielagiid duodalaš meari.¹⁶ Ovdal jagi 1994 sámegiela eatnigiellan hállit leat registrerejuvvon vuogádahkii suomagielain eatnigiela dáfos. Berre váldit vuhtii, ahte buot olbmot eai vealttakeahhtá dieđe, ahte lea vejolašvuotta almmuhit sámegiela iežas eatnigiellan dahje máná eatnigiellan álbmotregistarii. Ovdaalis lei sámegielas heajos sajádat ja dat leage sáhtán váikkuhit dasa, ahte eatnigiellan almmuhuvvui váldoálbmoga giella. Dáid áššiid geažil statistikkaregisttarguovddáža ii sáhte doallat luhtehahti gáldun sámegielat duodalaš meari meroštaladettiin.

Buot sámegiela hálliin eanemus leat davvisámegiela hállit. Suoma sámegielat olmuin sullii 70 proseantta hállet davvisámegiela. Giella lea

13 Sámedikki statistihkka sápmelaččaid mearis 2003 ja 2007

14 Álbmotregisttarguovddás 2008

15 (Näkkäljärvi 2007:13)

16 RÁ 46/2003: 22–23

váldogiellan dušše Ohcejoga gielddas. Daningo davvisámegielas leat eanet hállit, de das lea buoret dilli go anáraš- ja nuortalašgielas, muhto davvisámegiela buohtage dilli ii leat optimála, daningo giela dilli lea Unesco luohkkájuogu mielde áitatvuloš.

Suoma sámeielat olbmui anárašgiela hállit sullii 15 proseantta ja nuortalašgiela seamma ollu. Anáraš- ja nuortalašgiella leat Eurohpá rádi ministtarkomitea árvvoštallama mielde (2004) leat áitojuvvon, dat sáhttet jávkat. Anárašgiella lea sámeielain áidna, mii hálllo dušše Suoma bealde ja árbevirolaččat dušše Anára guovllus. Ii gávdno dárkilis diehtu das, galls hállit anárašgiela, muhto Suoma beale sápmelaččain anárašgiela eatnigiellan hállit sullii 15 proseantta. Anárašgiela ortografija dohkkehuvvui virggálaččat jagi 1996 Sámiid konfereanssas, man geažil čállingiela sajádat nanusmuvai. Nuortalaččat sierranit davvisápmelaččain ja anáraččain sihke gielaset, ortodoksa oskkoldagaset ja vieruideaset dáfos. Nuortalašgiela boahhtevuohta orru leamen Suoma bealde buot vearrámuusat áitatvuloš, daningo eai olus gávdno vuollái skuvlaahkásaččat, geat hállit nuortalašgiela eatnigiellan.

Daningo anáraš- ja nuortalašgiela dilli lea heajumus Suomas hállon sámeielain, de olbmot leat figgan ealáskahttit gielaide vuollái skuvlaahkásaččaide oaivvilduvvon giellabesiid vehkiin, maid doaibmamii málle váldui Ođđa-Zealánda maoriin. Jagis 1997 vuolgahuvvojedje Anára gielddas anáraš- ja nuortalašgiela ealáskahttindoaimmat. Anárašgiela giellabeassi doaibmá ain. Nuortalašgiela giellabeassedoaimma nogai jagis 2001 ekonomalaš resurssaid vátnivuhtii, muhto doaibma vuolgahuvvui ođđasit jagi 2008 geassit. Jagis 1997 anárašgiela hállit ledje sullii 300–400, geain eatnašat ledje juo boarrasut go gaskaahkásaččat, go fas vuollái skuvlaahkásaččain eai gávdnon olláge giela hállit. Go anárašgielat giellabeassi vuolgahuvvui, de mánáin eai galls máhtán anárašgiela. Mánát, geat ledje giellabeasis, šadde čehpet guovttagielagin ja nuba anárašgielas bođiige nuorat buolvva oahpahus- ja geavahangiella. Dáid doaimmaid boadusin álggahuvvui jagis 2000 anárašgielat oahpahus.¹⁷

Sámegiela dilli lea leamaš čadat gitta 1970-logu rádjai suomelaš servodagas ja skuvllas heittot ja dát leage dolvon giellamolsumiidda. Otná beaivve sápmelaččat leatge ovddit assimilašuvdnapolitiikka linjáid árbbolaččat. Suomelaččaid ja sápmelaččaid vuorrováikkuhusa noadđin leat boares sierraárvvolašvuoda ja vealaheapmi, maid geažil olbmot leat heahpanaddan dahje čiegadan sápmelašvuodaset. Dán oinnoleamos boadus lea sápmelaččaid heterogenalaš giellamáhttu: muhtun olbmot leat

17 Pasanen 2004

guovttegielat (suomagiella-sámeigiella), muhtumiin lea juoga nu veardde giellamáhttu ja muhtumiin fas ii leat sámeigielmáhttu, muhto sin sámi identitehta lea seilon. Buot sámeigielaid váttisvuohtan lea maiddá dohkálaš sámeigieldáidosas oahpaheaddjiid, virgeolbmuid ja sosiála- ja dearvvasvuohtamáhttiid vátnivuohta.

Sámeigiela sajádat lea dorvvastuvvon riikkadási lágaid lassin maiddá riikkaidgaskasaš soahpamušain.¹⁸ Geassit 2002 sámeigiella lea mearriduvvon váldot fárrui EU kommišuvnna duodalaččat áitatvuloš gielaid prográmmii. Sámeigiela lassin dáid gielaide gullet earret eará friisa- ja iirragielat. Dán EBLUL (European Bureau for Lesser Used Languages) –prográmma bokte sáhtá fidnet ruhtadeami áitatvuloš gielaid doaimmaid.

3.1.1 Eatnigiela mearkkašupmi ja guovttegielatvuohta

Vuoigatvuohta iežas gillii ja kultuvrii lea ovttaskas olbmo vuoigatvuohta, muhto seammás maiddá servodaga fápmu. Eatnigiella ovddasta ruohtasiid ja joatkevašvuođa sihke nanne olbmo kultuvrralaš identitehta ja čatnasumi iežas kultuvrii. Giella lea sápmelaččaide maiddá okta deháleamos sámi identitehta ja iešlági vuoduin. Eatnigiela buorre máhttu lea geaidnu maiddá vierisgielaid buoret oahppamii. Ealli guovttegielatvuohta gáibida goittotge doaibmabijuid smávva gielaid diliid buorideami várás. Doaibmiin sáhtášedje leat bajásgeassiid lassin hálddahus-, smávvamánáidbajasgeassin- ja oahpahussuorggi ovddasteaddjit, geat lánkanjuolggadusaid ja geavtlaš doaimmaid bokte sáhttet dahkat vejolažžan giela ovdáneami ealasin. Dutkamušaid mielde máná giellaválljemii eanemus váikkuheaddji duogášáššit leat njuolgguslaš giellageavaheapmi, máná boatkanmeahtun kontakta goappáge gillii, gielaid gaskasaš dássedeaddu sihke čielgasit ovttagielat konteavstta ja gielalaš mállat.¹⁹

Ovddasvástádus máná iežas eatnigiela ja kultuvrra seailuheamis ja ovddideamis lea vuosttažettiin bajásgeassii,²⁰ geat oahpahit mánnái álggu rájes iežaset álbmoga giela. Daid lassin doaibmin sáhttet leat kultuvrra iežaset ovddasteaddjit. Ovdamearkka dihte sámeigiela árvvu leat earenoamážit nuoraid gaskavuodas bajidan sámenuorat, geat dahket musihka ja leat dainna menestuvvan ja dáná beassan oidnosii maiddá váldoálbmoga mediain. Vejolašvuohta gullat iežaset giela mediain bajida giela árvvusatnima, ja sámeigielat mediabálvalusat leat lasihan giela ár-

18 Gč. lohku 4.1

19 Berglund 2008

20 Omd. Smávvamánáidbajasgeassinplána; 6.1 s. 39

vvusatnima. Giela servodatlaš árvvusatnin lasiha giela vejolašvuoda seailut eandalii nuorat buolvvaid ovddasteaddjiin.

Giela sajjádaga sáhtta buoridit maiddá smávvmánáidbajásgeassin- ja skuvlodoaimmaid bokte. Doaibmabijut sáhttet mearkkašahhti vugiin váikkuhit sápmelaččaid deháleamos álbmotárbbi ja identitehta huksejeddji, iežaset giela, seailumii ja sirdáseapmái čuovvovaš bulvii. Sámegiela oahpahus lea mávssolaš maiddá danin, ahte eatnigielaset massán sámemánát oahpašedje árbegielaset ja ahte eará gielas beroštuvvan sáhtášedje oahppat dan.

Eatnigiela dáidduid sáhtta ovddidit bajásgeassima ja skuvlodoaimmaid lassin maiddá eará vugiiguin. Giellamáhtu ovddidit earret eará vejolašvuoha geavahit giela maiddá bearraša olggobealde. Vehádatgiela gullon ja oidnon servodaga doaimmain baicce bajida giela árvvusatnima vehádaga siste, maiddá lasiha válđoálbmoga didolašvuoda vehádatjoavkku leahkimis birastahti servodagas.

3.2 Sámegiella eatnigiellan oaivegávpotguovllus

Dán čielggadussii eai lean oažžunláhkai dieđut sámegielagiid dárkkes mearis oaivegávpotguovllus. Dihtosis lea goittotge, ahte buot oaivegávpotguovllus orru sápmelaččat eai hála sámegiella eatnigiellan.

Dutkamušaid mielde ovttaskas sápmelačča identitehtastrategiija molsašuddá hui sakka gávpogiid fárren sámesogat olbmuid gaskavuodas.²¹ Nuppit figget aktiivvalaččat seailuhit sápmelašvuoda ja sámegiella, muhto buohkat eai dan daga. Gávpot dahká vejolažžan dihtolágan anonymitehta ja etnisitehtas luovvaneami, maid vehkiin olbmos lea álki luohpat sápmelašvuodastis. Gávpogii fárren sámesogat olbmuid lassin oaivegávpotguovllus orrot maiddá nuppi buolvva sápmelaččat, geat leat orron oppa eallimis gávpogis.

Jearahallamiid mielde sámegiella seailun lihkosmuvvá maiddá gávpotbirrasis, jos lea bures movttiidahtton ja figgá aktiivvalaččat geavahit giella. Giella goittotge vajálduvvá, jos dan ii geavat. Muhtun jearahallamiin bodiige ovdan, ahte dan manjá go olmmoš fárre eret sámegielat birrasis gávpogii, gos giella ii geavahuvvo aktiivvalaččat, de jearahallon olbmot fuomášedje, ahte muhtun sámegielat sániid galggai ohcalit muittus veháš áigge.

21 Lindgren 2000

Jearahallon olbmot muitaledje, ahte sii, geat aktiivvalaččat figget seailuhit giela, čuvvot aktiivvalaččat sámeielat mediaid, lohket sámeielat girjjálašvuoda, figget ohcalitmaidái oaivegávpotguovllus dilálašvuodaide, gos sáhttá hállat sámeiela nugo ovdamearkka dihte oaivegávpotguovllus doaimmi sámesearvvi doaimmaide dahje dollet lávga oktavuoda davvin orru fulkkiidasaset ja ustibiiddáseaset. Dasa lassin vánhemat leat figgan doarjut máná giela sihke sámeielat mánáidgirjjiiguin ja báddejuvvon sámeielat mánáidprográmmaiguin.

Jearahallamiin bodii lassin ovdan, ahte buot sámeiguovllus eret leahkki olbmot eai pláne boahhtevuodas fáret ruovttoluotta. Earenoamážit mánggat olbmot, geain leat bearrašat, oidnet ahte sii leat juo gávdnan báikki, gos boarásmuvvat. Jearahallamiin goittotge earenoamážit nuorat sávvet máhc-cat boahhtevuodas sámeiguvlui.

4. SÁMEGIELLA RIIKKOIDGASKASAŠ SOAHPAMUŠAIN JA RIIKKADÁSI LÁGAIN

Vuoddoláhka ja ovttaeardásašvuhtaláhka gildet vealaheami earret eará giela vuodul. Dát vuoigatvuodát gustojit buot etnikkalaš vehádagaide, nu Suoma árbevirolaš vehádagaide go sisafárrejeaddjiide. Sápmelaččaid vuoigatvuodát eamiálbmogin ja sámeigiella leat máinnašuvvon mánggain lágain. Dán čielggadusa ollái gulli lágat laktásit sámeielagiid vuoigatvuhtii geavahit iežaset giela ja gullat iežaset giela eiseválddiin, oahpahusdoaimmas sihke smávvamánáidbajásgeassindoaimmas ja sosiála- ja dearvasvuhtabálvalusain. Dasa lassin láhka geatnegahtta váldit vuhtii sápmelaččaid maidái álbmotjoavkun muhtun kulturfálaldagaid lágiddetiin. Ovdamearkkat eará lágain, main máinnašuvvojit sápmelaččaid vuoigatvuodát, leat mildosis guokte.

4.1 Sámeigiella ja –kultuvra riikkaidgaskasaš soahpamušain

ON konvenšuvdna siviila- ja politihkalaš vuoigatvuodain, nu gohčoduvvon sp-konvenšuvdna jagis 1966, sisttisdoallá ee. vehádatrievtti dáfos mearkkašahtti geatnegasvuoda das, ahte etnikkalaš, oskkolaš ja gielalaš vehádagaide gulli olbmui ii oaččo gielidit sin vuoigatvuoda iežaset kultuvrii, iežaset giela geavaheapmái dahje oskui.

ON riikkaidgaskasaš bargoorganisašuvnna **ILO eamiálbmogiidda guoski soahpamuš nummir 169**²² geatnegahtta soahpamuša ratifiseren stáhtaid dovddastit eamiálbmogiid vuoigatvuodaid iežaset kultuvrii ja eatnamiidda dain guovlluin, gos sii árbevieru mielde orrot. Konvenšuvdna sisttisoallá ságastallamis eanemusat leamašan eanavuoigatvuohtaartihkkaliid lassín geatnegasvuodaid mánggáin earáinge surggiin, ovdamearkka dihte mánáid vuoigatvuodas gillii ja skuvlejupmái sihke dearvvasvuohtadivššus. Suopma ii leat vel ratifiseren konvenšuvnna, muhto lea almmuhan áigumušas ratifiseret dan.

ON eamiálbmogiid vuoigatvuodaid julggaštus dohkkehuvvui ON váldočoahkkimis jagis 2007.²³ Julggaštus sisttisoallá 46 artihkkala, main ášahuvvojit minimaeavttut eamiálbmogiid ceavzima, árvvolašvuoda, buresbirgejumi ja vuoigatvuodaid dorvvasteami várás. Julggaštusa mielde eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta sealluhit ja nannet iežaset politihkalaš, vuoigatvuodalaš, ekonomalaš ja kultuvrralaš lágádusaid sihke vuoigatvuohta mearridit iežaset ovdáneamis ja luondduriggodagain. Dasa lassín eamiálbmogiin lea vuoigatvuohta iešmearrideapmái ja vuoigatvuohta oas-sálastit buot eamiálbmoga guoski mearrádusdahkamii.

Suoma ja EU gaskasaš searvansoahpamuša beavdegirji nummir 3²⁴ oassebealit dovddastit daid geatnegasvuodaid ja čatnasumiid, mat Suomas leat riikkasis ja álbmotrievtti vuodul sápmelaččaid ektui ja váldet vuhtii earenoamážit dan, ahte Suopma lea čatnasan sápmelaččaid ealahusaid, giela, kultuvrra ja eallinvuogi sealluheapmái ja ovddideapmái. Searvansoahpamušas sápmelaččat namuhuvvojit maid eamiálbmogin.

Riikkaidgaskasaš olmmošvuoigatvuohtasoahpamušain 1990-logus vehádatgielaid sajádat lea loktanán eanet guovddáži. Eurohpá rádis leat gárvvistuvvon guokte vehádatgielaid dáfos mearkkašahtti soahpamuša. Jagis 1995 **Eurohpá ráddi** dohkkehii **rápmakonvenšuvnna nátionála vehádagaid suodjaleapmái várás**, mii bođii Suomas fápmui guovvamánu 1. beavve 1998.²⁵ Dán lassín dohkkehuvvui jagis 1992 **Eurohpá rádi vuoddogirji guovlo- dahje vehádatgielaid várás**, mii bođii fápmui Suomas njukčamánu 1. beavve 1998.²⁶ Vuoddogirjji ulbmilin suodjalit ja ovddidit guovlo- ja vehádatgielaid ja arvosmahttit sierradoaimmaide dáid gielaid suodjaleami ja ovddideami várás.

22 C169 Indigenous and tribal peoples convention, ILO 1989

23 13.9.2007

24 SoaR 103/1994

25 (SoaR 1/1998 ja 2/1998). Gč. mielddus 3

26 (SoaR 23/1998). Gč. mielddus 3

Rápmakonvenšuvnna ollašuvvama bearráigeahččá Eurohpá ráđi ministtarkomitea raporttaid bokte, maid soahpamušstáhtaid addet mearreáigodagaid. Ministtarkomitea veahkeha ráđdeaddi komitea, mii lea jagis 2000 addán Suoma ráđdehussii árvalusaid ja ávžžuhusaid soahpamuša ollašuttimis Suoma jagis 1999 addán vuosttas mearreáigásaš raportta dieđuid ja eará sajiin skáhppojuvvon dieđuid vuodul. Ráđdeaddi komitea ávžžuhii ee., ahte sáme gielat mediaid berrešii ovddidit. Ráđdeaddi komitea dagai lassin almmolaš fuomášumi das, ahte Suoma skuvllain addon oahpahussii ii gula doarvái diehtu vehádagain ja sin kultuvrrain. Nuppi háve árvalusat ja ávžžuhusat rápmakonvenšuvnna ollašuttimis addojuvvojedje jagis 2007. Eiseválddit ávžžuhuvvojedje earret eará váldit beali daidda váilevašvuodaide, mat gávdnojedje sámi giellalága ollašuttimis ja arvosmahttit vehádatgielat diehtujuohkingaskaomiid ovdáneami. Dasa lassin eiseválddit ávžžuhuvvojit viiddidit oahpahusa oažžuma sáme giellii maiddái sáme guovllu olggobeallai ja buoridit ain vehádatássiide goski oassálastin- ja ráđdádallanvuogádagaid.

Maiddái **vehádatgiellavuodđogirjji** ollašuvvama bearráigeahčču gulá Eurohpá ráđi ministtarkomiteai, man veahkeha áššedovdikomitea. Ministtarkomitea attii jagis 2007 Suoma goalmát raportta ja komitea skáhppon eará dieđuid vuodul eurohpalaš guovlo- dahje vehádatgielaid vuodđogirjji ollašuttimii goski ávžžuhusaid.²⁷ Komitea ávžžuha Suoma ain nannet sáme gielat skuvlejumi, earenoamážit nu, ahte Suopma ovddida vuogádatlaš politihka ja guhkes áigegaskka ruhtadanplána ja vuolgaha farggamus lági mielde suodjalan- ja ovddidandoaimmaid anáraš- ja nuortalašgielaid várás. Dát gielat leat ain earenoamážit áitatvuloš gielat, eandalitge berre lágídit bissovaš giellabesiid dáid gielaid várás. Dasa lassin komitea ávžžuha Suoma ain nannet sáme giela geavaheami mediain, earenoamážit televišuvnnas ja áviissain, dárbbu mielde ovttasráđiid eará Davviriikkaiguin ja ollašuttit lassidoaimmaid vai sihkkarasto sáme gielat sosiála- ja dearvasvuohatabálváhusaid oažžun.

Davviriikkalaš sámesoahpamuša dahjege sápmelaččaide goski álbmotrievttálaš stáhtaid gaskasaš soahpamuš luohpaduvvui jagi 2005 golggotmánus Suoma, Norgga ja Ruota sámeáššiid ministariidda ja sámedikkiid ságadoalliide. Soahpamušteavsttat leat oktiibuot 51 artihkkala, maid ulbmilin lea nannet ja sihkkarastit sápmelaččaid vuoigatvuodaid eamiálbmogin nu, ahte sii sáhttet doalahit ja ovddidit iežaset giela, kultuvrra, ealáhusaid ja servodateallima dainna lágiin, ahte riikkaráját hehttejit nu uhcán go vejolaš dán. Soahpamuš sisttisdoallá njuolggadusaid gielalaš vuoigatvuodain (artihkal 23), stáhtaid sáme giela ovddasvástádusas (24

27 Ávžžuhus CM/RecChL(2007)7. Dohkkehuvvon 21.11.1997.

artihkal), sámegeilat diehtjuohkingaskaomiin (artihkal 25), sámi skuvlejumis (artihkal 26), sámiide guoski oahpahusas ja skuvlemis (artihkal 28), sosiála- ja dearvvasvuohtadoaimmas (artihkal 29) ja sámi mánáin ja nuorain (artihkal 30).

4.2 Sápmelaččaid kultuvra ja giella vuodđolágas

Vuodđolága sámegillii guoski njuolggadusat leat sámegillii guoski láhkaásahusa vuodđun. Sápmelaččaid sajádat eamiálbmogin, mas lea iežaset giella ja kultuvra, lea dorvvastuvvon Suoma vuodđolágas. Suoma vuodđolága 17 §:a 3 momeantta mielde sápmelaččain eamiálbmogin lea vuoigatvuohta bajásdoallat ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra. Paragrafii lea dasa lassin čállon, ahte sápmelaččaid vuoigatvuođas geavahit sámegeiela eiseválddiin ásahuvvo lágain. Vuodđolága 121 §:a 4 momeantta mielde sápmelaččain lea sámiid ruovttuguovllus gillii ja kultuvrii guoski iešrádden dan mielde go lágain ásahuvvo. Sápmelaččaid kulturiešráddema ollašuhttá sámediggi.²⁸

28 Sámediggeláhka

4.3 Sápmeleččaid kultuvra ja giella ráđdehusprográmmas

Vanhanena I ráđdehusa prográmmii (2003–2007) lea čállon, ahte sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuodaid berre dorvvastit.²⁹ Maiddáí Vanhanen II ráđdehusa prográmma (2007–2011) cealká seammasullasaččat. Dan mielde dorvvastuvvo sápmelaččaid vuoigatvuohta bajásdoallat ja ovddidit iehaset giela ja kultuvrra vuodđolágas mearriduvvon kulturiešstivrejumi vuodul. Dasa lassin bálvalanvuogádagaid ođasmahttima oktavuodas dorvvastuvvo bálvalusaid oažžun maiddáí sámegeillii. Dáid lassin ráđdehusprográmma mielde figgat dorvvastit sosiála- ja dearvvasvuohta-bálvalusaid maiddáí sámegeillii.³⁰

4.4 Ovttavewardásašvuohta

Ovttavewardásašvuohta-doahpaga váimmusjurdaga govve ON olmmošvuoigatvuodaid julggaštus, mas mielde: ”*buot olbmot riegádit friddjan ja dásseveardásažžan árvvus ja vuoigatvuodaidis dáfos*”. Ovttavewardásašvuohta ja vealahangiolddus leat iehčanažžan mielde maiddáí riikkaidgaskasaš soahpamušain.³¹ Dasa lassin Suoma vuodđoláhka sisttisdoallá vealahangildosa. Dan 6 §:a 2 momellant mielde geange ii oaččo almmá dohkálaš vuodustusa haga ásahtit sierra sajádahkii sohkaheali, agi, riegáduogáža, giela, oskku, jáhku, oaivila, dearvvasvuođa, lámisvuođa dahje olmui gullevaš eará siva vuodul. Dán lassin mánggat sierralágit sisttisdoallet vealahangildosiid.³²

Ovttavewardásašvuohtaláhka (21/2004) bodii fápmui guovvamánu 1. beaivve 2004.³³ Dan ulbmilin lea ovddidit ja dorvvastit ovttavewardásašvuođa ollašuvvama ja beavttálmahttit vealaheami čuozáhahkan gártan olbmo riektedorvvu. Láhka gusto 2 §:s oaivilduvvon vealaheapmái etnihkalaš duogáža vuodul, go gažaldat lea sosiála- ja dearvvasvuohtabálvalusain, sosiáladorvoovduin dahje eará sosiálalaš ákkain juolluduvvon doar-

29 s. 47

30 s. 52

31 Eurohpa olmmošvuoigatvuohtasoahpamuš (SoaR 18–19/1990) ja konvenšuvdna siviila- ja politihkalaš vuoigatvuodain, konvenšuvdna ekonomalaš, sosiála ja kultuvrralaš vuoigatvuodain (SoaR 6/1976) atnet ovttavewardásašvuođa, dásseárvvu ja vealahangildosa mearkkašahti ulbmilin.

32 Ee. hálddahusláhka (434/2003, 6 §), sosiálafuolahusas ja áššehasa sajádagas ja vuoigatvuodain addon láhka (812/2000, 4 §), buohcci sajádagas ja vuoigatvuodain addon láhka (785/1992, 3 §) ja vuodđooahpahušláhka (628/1998). Vealaheapmi lea kriminaliserejuvvon rihkuslága 11:9:s ja 47:3:s.

33 Lágain ollašuttuojuvvedje Eurohpa uniovna direktiiva 2000/43/EY (vealahandirektiiva), mii lea addon čearddas dahje etnihkalaš duogážiis sorjjasmeahttun ovttavewardásaš meannudeami prinsihpa ollašuttimis ja Eurohpa uniovna direktiiva 2000/78/EY (bargovealahandirektiiva), mii lea addon ovttavewardásaš meannudeamis barggus ja ámmáhis ja daidda guoski almmolaš rámain.

jagiin, vuoládusain dahje ovdduin, vearjogeatnegasvuoda, nissoniid eaktodáhtolaš vearjobálvalusa dahje siviilabálvalusa čadaheamis sihke ássama dahjege luovos dahje giddes opmodaga, mii lea albmosii fállon dahje albmosa oažžunláhkai, dahje bálvalusaid fállamis dahje oažžumis eará go priváhta olbmuid gaskavuodain. Dan sadjái láhka ii guoskka dan 3 §:a 1 momeantta mielde skuvlema ulbmiliidda, sisdollui iige skuvlen-voogádahkii.

Ovttaveardásašvuotalága 4 § geatnegahtta eiseválddiid buot doaimmain ovddidit ovttaveardásašvuoda ulbmillaččat ja plánaid mielde sihke stáđasmahttit dakkár hálldahus- ja doaibmavugiid, maiguin sihkkarastojuvvo ovttaveardásašvuoda ovddideapmi áššiid gárvemis ja mearrádusdahkamis. Dasa lassin eiseválddit berrejit nuppástuhttit daid diliid, mat estet ovttaveardásašvuoda ollašuvvama. Láhka geatnegahtta eiseválddiid ráhkadit plána ovttaveardásašvuoda ovddideami várás.

4.4.1 Vealaheapmi

Ovttaveardásašvuotalága mielde vealahemiin oaivvilduvvo njulges vealaheapmi, eahpenjulges vealaheapmi, heađušteapmi, ráva dahje gohččun vealahit.³⁴ Dasa lassin mánggat lágat sistisdollet vealahangildosa, ja siera lágaid vealahangildosat spiehkkasit juoga nu muddui nuppiin.³⁵

Njulges vealaheapmi oaivvilda dan, ahte muhtun olmuin meannuduvvo unohabbot go geainna nu earáin, lea meannuduvvon dahje lea vejolaš meannudit vástideaddji diliin. Njulges vealaheapmi dagaha olmui áru, ovdamearkka dihte gáržon válljenvejolašvuohtan nuppi olbmo dahje dábálaččat olbmo meannudeami ektui vástideaddji diliin.³⁶ Njulges vealaheami meroštallama ollašuvvama eaktun lea dat, ahte muhtumiin lea meannuduvvon unohabbot go geainnu nu earáin vástideaddji diliin. Nuba dáhtulvuohta ii eaktuduvvo vai vealahanmeroštallan ollašuvvá.

Eahpenjulges vealahemiin oaivvilduvvo dat, ahte olggaldasat bealáhis njuolggadusa, vuoduštusa dahje geavada geažil olmmoš gártá earenoamážit unohis sajádahkii earáid ektui, baicce jos njuolggadusain, vuoduštusain dahje geavadiin lea dohkkehahti ulbmil ja ulbmila ollašuttima várás geavahuvvon vuogit áššálaččat ja dárbbášlaččat. Eahpenjulges vealaheamis lea gažaldat doaibmabijuin, mat dagahit eahpenjulges vugiin veala-

34 Ovttaveardásašvuotaláhka 6 §

35 Ee. láhka buohcci sajádagas ja vuoigatvuodain

36 RÁ 44 -2003, vp, s. 56

headdji loahppabohtosa ja rihkkot olbmo duodalaš ovtaveardásašvuoda.³⁷ Vealahannjuolggadus heivehuvvo maiddái dušše sierrameannudeapmái dahje segregášuvdnii, mii oaivvilda seammalágan bálvalusaid fállama sierra sierralágan vehádatjoavkkuide.

Heađuštemiin oaivvilduvvo olbmo dahje olmmošjoavkku árvvu dahje guoskameahttunvuoda dáhtul loavkideami nu, ahte lámččojuvvo áiti, bahámielat, badjelgeahčči, vuollánahtti dahje falleheaddji vuoignja. Heađušteapmi berre leat viehka duodalaš meannudeapmi, juogo dáhtul dahje dakkár, mii duodalaččat dagaha unohas čuovvumušaid.

Dasa lassin vealaheapmi lea maiddái ráva dahje gohččun vealahit. Dát gusto earenoamážit olbmuid, geain lea hoavdda sajádat. Muhtun diliin muhtun vealahanvuodustusain doaibma sáhtta deavdit vealaheami dovdomearkkaid, vaikke duodalaččat giige bargoveagas ii livččiige čuvvon doaibmamis addon rávvaga.

Vealaheapmi sáhtta vuodđuduvvat aktiivvalaš doaibmamii, muhto dat sáhtta maiddái dakkár sierra sajádaga dagaheapmi, mii vuodđuduvvá doaimmakeahtta guoddimii.³⁸

37 Ovtaveardásašvuohtalága doaibman s. 27

38 RÁ 44 -2003, vp, s. 56

5. SÁMEGIELA GEAVAHEAPMI EISEVÁLDDIIN

5.1 Seddosat

Vuosttas sámi giellaláhka, láhka sáme giela geavaheamis eiseválddiin,³⁹ bodii fápmui Suomas jagi 1992 álggu rájes ja dat geatnegahtii stáhta eiseválddiid geavahit sáme giela, go sin áššehasat ledje sápmelaččat. Láhka bajidii sáme giela virggálaš sajádaga, muhto dat ii gáibidan virgeolbmui sáme giela máhtu oppa sámiid ruovttuguovlluse, muhto láhka geavatláččat ollašuhthuvvui dulkonprinsihpain. Olbmot eai goittotge vásihan lunddolažžan iežaset eatnigiela geavaheapmi eiseválddiin ja sáme giella leage geavahuvvon dušše dalle, go virgeolmmoš ja áššehas guktot leaba máhtán hállat sáme giela.⁴⁰ Sámi giellaláhka ođasmahttojuvvui jagis 2003 oktanaga almmolaš giellalágain. Ođđa sámi giellaláhka⁴¹ bodii fápmui jagi 2004 álggus ja dan ulbmilin lea oasistis dorvvastit vuodđolágas ásaheavvon sápmelaččaid vuoigatvuohta doalahit ja ovddidit iežaset giela ja kultuvrra. Suopma lea háliidan dorvvastit sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuođaid earenoamážit sámiid ruovttuguovllus.

Sáme giellaláhka guoská buot Suomas hállon gielaid: davvisáme giela, anáraš- ja nuortalaš giela. Dan ulbmilin lea dorvvastit sápmelaččaid vuoigatvuođa vuoiggalaš riektegeavvamii ja buori hálddahussii sihke dáhkidit sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuođaid ollašuvvan. Lága heivehanviidodahkii gullet dat stáhta eiseválddit ja bálgosat, geaid virge- ja doaibmanviidodahkii sámiid ruovttuguovlu ollislaččat dahje osohahkii gullá. Daid lassin lága heivehanviidodahkii gullet Lappi leanaráđdehus, stáhtarádi vuoigatvuohtakánsler ja riikkabeivviid vuoigatvuohtaáššeolmmoš, geavaheaddjeáššeolmmoš ja geavaheadjiváidinlávdegoddi, dásseárvvoáittardeaddji ja dásseárvolávdegoddi, diehtosuodjeáittardeaddji ja diehtosuodjelávdegoddi, vehádatáittardeaddji sihke álbmotealáhtalágádus ja eanandoalliid ealáhtalágádus. Sámiid ruovttuguovllu stáhta ja gieldda eiseválddiid luhtte sáme gielat olmos lea áššiid divššodettiin vuoigatvuohta válljet geavahago suoma- vai sáme giela. Lága ulbmilin lea earret eará dat, ahte sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuođat ollašuhthuvvojit almmá, ahte daidda dárbaša sierra doarjalit.⁴² Dasa lassin eiseváldi ii oaččo ráddjet dahje beahttalit ollašuhthimis sámi giellalágas mearriduvvon gielalaš

39 516/1991

40 Ášši bodii ovdan jagis 1998 lágiduvvon sápmelaččaid gullandilálašvuodain, mat laktásedje ođđa sámi giellalága gárvemii. Lasi: Näkkäljärvi 2007.

41 Sámi giellaláhka: 1086/2003

42 1 lohku 1 §:a 3 momeanta

vuogatvuodaid dan vuodul, ahte sápmelaš máhtta maid eará giela dego suoma- dahje ruotagiela.⁴³ Sámi giellalágas gávnnavuvvo, ahte vuogatvuodas geavahit ruotagielas mearriduvvo giellalágas (423/2003).⁴⁴

Maiddá eará lágain go giellalágas leat čujuhusat sáme giela geavaheamis eiseválddiin addon láhkii dahje muđui giellalágaide. Dákkár čujuhusat leat earret eará elektrikalaš áššedikšumis eiseválddiin addon lága (13/2003) 3 §:a 1 momeanttas, Suoma seadusčoakkáldagas addon lága (188/2000) 11 §:s, ministerijaid ja stáhta eará eiseválddiid njuolggadusčoakkáldagain addon lága (189/2000) 5 §:s, Suoma Rukses Ruossa dásseválddi pre-sideantta addon láhkaásahusas birra (239/2000) 2 §:s, buohccevahátlága (585/1986) 11 b §:a 4 momeanttas, juguhisvuohtalága (828/1982) 10 §:a 2 momeanttas, doaibmabijut borgguheami geahpedeami várás addon lága (1353/1999) 21a §:a 4 momeanttas, poastabálvalanlága (313/2001) 15 §:a 3 momeanttas, riektegeavvangeavlli 4 logu 1 §:a 2 momeanttas, riektegeavvamis rihkusáššiin addon lága (689/1997) 6a logu 1 §:a 2 momeanttas ja ovdadutkanlága (449/1987) 37 §:a 2 momeanttas.

Odđa hálddahuslága (434/2003) 26 §:a 4 momeanttas čujuhuvvo sáme giela dulkomii ja jorgaleapmái guoski sierranjuolggadusaide. Ovdadutkanlága (449/1987) 37 §:s gáibiduvvo, ahte dulka skáhppojuvvo gažaduvvon olbmui, jos áššáigullelaš dahje gažaduvvon olmmoš ii máhte eiseválddiin giellalága mielde geavahuvvon giela. Hálddahuslágageavahanlága (586/1996) 77 §:a mielde fas eiseváldi berre dákkár dáhphusain fuolahit dulkoma lágideamis ja jorgalahttimis, jos dákkár geatnegasvuohta lea leamaš ášši ovddit giedahallanmuttus ja álot, go dat ášši, man lea bidjan johtui eiseváldi vuosttas dásis dahje go dat gullá olbmo njálmálaččat.

Gielddaid stáhtaossodatlága (1147/1996) 12 §:a mielde guovttegielat gielddat ja sámiid ruovttuguovllu gielddat ožžot giellalassin márkemeari, mii lea 10 proseantta almmolaš stáhtaossodaga vuodđoasis. Sáme gielat álbmotjovkui gulli olbmui ii goittotge leat earenoamáš hálddahuslaš sajádat, go mearriduvvo dáid sáme gielat bálvalusaid lágideamis gielddas.

5.2 Sámi giellalága ollašuvvan

Sámi giellalága ollašuvvama jagiid 2004–2006 áigge sámiid ruovttuguovllus ja guovddáš sámiid ruovttuguovllu olggobeale eiseválddiin, maid gažaldatvuloš lánka guoská, lea almmustuhtton čielggadus jagis 2007.⁴⁵

43 2 lohku 4 §:a 2 momeanta

44 3 lohku 12 §:a 1 momeanta

45 Näkkäljärvi 2007

Čielggadus ollašuttui skovvejarahallamiid bokte, mas 169 sajis jerrojuvvojedje dieđut earret eará sámegiela bálvalusaid viidodagas, sámegiela máhtus ja geavaheamis ja sámegiellagáibádusain barggus.

Čielggadusa bohtosiin bođii ovdan earret eará, ahte sámi giellaláhka ii leat lasihan mearkkašahtti vugiin eiseválddiid sámegiela máhtu. Dasa lassin mánggaide gielddaid ja stáhta eiseválddiide lea eahpečielggas, maid sámi giellalága geatnegasvuodát geavatlaččat oaivvildit, iige muhtun eiseválddiin lean dárkkes diehtu sierra sámegielaid erohusain ja das, mo dat juohkašuvvet guovlluid mielde. Čielggadusa mielde diehtujuohkima sámegiellalágas ja sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuodain berrešii lasihit.

Vástádusain, mat bohte Näkkäljärvi čielggadussii, ii álot bukto ovdan jearru sámegiela bálvalusaide. Čielggadusas goittotge gávnnavuvui, ahte jearru gáibida álot maiddái fálu, eaige eiseválddit diedit sámegiela bálvalusain ollislaččat. Čielggadusas dasto gávnnavuvui, ahte vaikke sámegiela bálvalusaid eai olbmot gáibit eiseválddiin, de dat ii oaivvil, ahte sámegiela bálvalusaide ii livččii dárbu. Go eiseválddiin lea heajos diehtujuohkin sámegiela bálvalusain, de ovddasvástádus giellalága čuovvumis sirdo áššehassii. Čielggadusas evttohuvvo, ahte vai sámi giellaláhka ollašuvvá buorebut, de doaimmat kártejuvvojit, doaibmanovddasvástádus čielggasmahtto ja lágiduvvo aktiivvalaš ja oassálasti diehtujuohkin. Dasa lassin evttohuvvo, ahte eiseválddiid livččii lunddolaš ovttaštit sámi giellalága ollašuttima bearráigeahču ja bálvalusaid kártema, go sii ráhkadit ovttaštit deaivvadášvuohtaplána. Eiseváldidoaimmaid lassin čielggadus ohcala sápmelaččaid ovddasvástádusa iežaset giela seailluheamis. Jos sámegiella ii geavahuvvo virggálaš áššedikšumis olláge, lea áittan, ahte sámegiella báhcá dušše ruovttugiellan.

Čielggadusa oktavuodas bivdojuvui, ahte sápmelaš oassebealit ja searvvit ráhkadit listtu dehálemos gielddaid ja stáhta bálvalusain, main sámegiela bálvalusaid berrešii vuosttažettiin dorvvastit. Listejuvvon bálvalusain earenoamáš dehálaš sámegiela bálvalussan gávnnavuvui beaivedikšu ja vuodđoahpahus sihke dearvvasvuohtabálvalusain boarrásiiddikšun ja eará dearvvasvuohtabálvalusat. Dasa lassin sámesearvvit atne stáhta dehálemos sámegiela bálvalussan sámiráđio ja sámegiela tv-oddásiid. Olbmot gávnnavjedje eará dehálaš sámegiela bálvalussan heahteguovddáža, duopmostuoluid, bargofápmodoaimmahagaid ja álbmotealáhtlágádusa (ÁEL).

5.3 Sámegiela geavaheapmi eiseválddiin oaivegávpotguovllus

Helssegis leat muhtun riikkadási eiseválddit, mat gullet sámegiellalága heivehanviidodahkii. Dan sadjái gielddadási eiseválddiin sámegiela ii lága mielde sáhte geavahit.

Sámegielat olbmuid jearahallamiid mielde oktage ii lean geavahan sámegiela dahje dulkka, go divššui eiseválddiin áššiid oaivegávpotguovllus. Giige ii lean maiddái dáhtton áššebáhpáriid sámegillii. Jearahallon olbmuid mielde dulkka geavaheapmi livččii lean lossat. Sii vásihedje, ahte sii birgejit bures suomagilliige divššodettiin áššiid eiseválddiin. Goittotge, jos sámegielat bálvalusat livčče fállanláhkai, de sii maiddái geavahivčče daid.

Jearahallon olbmuid mielde sámegielat skovit livčče goittotge sávahahtti suoma- ja ruotagielat skoviid lassin. Jos doaimmahagain gávnošedje sámegielat skovit, de jearahallon olbmot geavahivčče daid. Sin mielas sámegielat skovit buvttášedje ain sámegiela oinnolabbon suomagielat servodagas.

5.4 Loahpas

Sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuođaid lea stáhta háliidan dorvvastit earenoamážit sámiid ruovttuguovllus. Goittotge maiddái sámeguovllu olggobealde orru etnikkalaš vehádagain lea ovttalágan vuođdolágas mearriduvvon vuoigatvuohta iežaset gillii ja kultuvrii. Eiseváldedoaimmas berrešiige váldit vuhtii sámi álbmoga dálá dilli, go sápmelaččaid mearri lea stuorát sámiid ruovttuguovllu olggobealde eará Suoma guovlluin.

Nugo vuosttas sámi giellalágas, de ii ođasmahtton lágasge gáibiduvvo eiseválddiin sámegiela máhttu. Dat ii gáibiduvvo maiddái dain eiseválddiin, geat gullet sámi giellalága heivehansuorgái. Eiseválddit sáhttet dábálaččat addit sámegielat bálvalusaid dušše dainna lágiin, ahte sii dorvvastit dulkomii ja jorgaleapmái. Dulkka oazžuma váigatvuohta, dulkondili doanngasvuohta ja eará dulkomis čuohcci váttisvuođat dagahit dan, ahte sápmelaččat eai millosit geavat sámegiela dakkár eiseválddiin, gos virgeolbmot eai máhte hállat sámegiela. Goittotge jos sámegielat bálvalusat livčče, dat geavahuvvošedje. Sámegielat bálvalusaid fálli eiseválddit berrejit juohkit dieđu aktiivvalaččat ja iešrádálaččat dain bálvalusaid birra. Eiseváldidoaimma ii leat dušše olbmuid bálvaleapmi, muhto buori hálldahussii gullá maiddái diehtujuohkindoaimma. Dasa lassin berre mui- tit, ahte sámi giellalága 24 §:s deattuhuvvo eiseválddiid geatnegasvuohta

ollašuhttit gielalaš vuoigatvuodaid. Njuolggadusa mielde eiseválddit galget doaimmasteaset iešráđálaččat fuolahit das, ahte sámi giellalága dorvastian gielalaš vuoigatvuodat ollašuvvet geavadis. Eiseváldi berre čujuhit álbmogii, ahte bálvala maid sámegillii. Dasa lassin njuolggadusa nuppi momeanttas daddjo, ahte eiseváldi sáhtta addit buoretge gielalaš bálvalusa go, mii sámi giellalágas gáibiduvvo. Maiddái oaivegávpotguovllus doaibmi eiseválddit sáhttet ollašuhttit buoret hálldašeami go, mii lágas lea mearriduvvon. Ovdamearkka dihte oaivegávpotguovllu gielddaid ruovtusiidduid berrešii jorgalahttit sámegillii, goittotge daid osiid, mat gusket sámegielat bálvalusaide nugo beaivedivššu.

Maiddái veahkkevuoigatvuohtaáššeolmmoš Lindstedt lea gávnnan, ahte sámegielat bálvalusaid fálu ovddideapmi ja dorvvasteapmi leat dehálaččat. Veahkkevuoigatvuohtaáššeolmmoš lea ovdamearkka dihte giddden vuoigatvuohtaministeriija fuomášumi sámegielat ránggástanmearrádusskoviid váiluma. Dasa lassin Lappi leanaráđđehusa poliisaossodat lea addán čielggadusa 24.8.2006 veahkkevuoigatvuohtaáššeolbmui, mas lea gávnnan, ahte skoviid sámegillii berrešii vejolaččat jorgalahttit riikkadásis.⁴⁶ Riikkadásis geavahuvvon skoviid berrešii jorgalahttit sámegillii ja dat berrešedje fállot go olmmoš dikšu áššiidis eiseválddiin.

Doaibmobidjoevttohusat 1

- Gielddaid sámegielat diehtujuohkindoaimmaid álgaheapmi ja ovddideapmi
- Riikkadási skoviid berrešii jorgalahttit sámegillii

6. SÁMEGIELAT JA SÁMEGIELA OAHPAHUS

RIKKADÁSI STIVREN:

- Oahpahussii guoski lágat ja lánkaásahusat meroštallet oahpahusa ollašuhhtima.
- Oahpahusa riikkadási linnjemat sisttisdollat servodaga lágidan ja bearráigeahččan oahpahusa guovddáš prinsihpaid ja ovddideami deaddočuoggáid.
- Vuoddoahpahusa oahppaplána vuodustusat stivrejit riikkadásis oahpahusa sisdoalu, šlája ja gielddaid oahppaplánaid ráhkadeami.

46 20.12.2007 dnro 3906/2/07

GIELDDADÁSI STIVREN:

- Gieldaguovdasaš oahppaplánat
- Oahppolágádusaid oahppaplánat

6.1 Sámeoahpahusa riikkadási stivren

Dán áigge sámegiela sáhtá geavahit vuoddooahpahusa oahpahusgiellan ja oahpahiteatnigiellan ja vierrogiela oahppoávnasin. Vuoddooahpahuslága⁴⁷ mielde skuvlla oahpahusgiellan ja eará go skuvllas lágiduvvon oahpahas geavahuvvon giellan sáhtá leat maiddá sámegiella. Sámiid ruovttu- guovllus orru sámegiela máhtti oahppiid oahpahusa berre lágidit eanaš sámegillii. Dát paragrafa lea áidna njuolggadus, mii čielgasit dorvvasta sámeoahppiid voigatvuoda iežaset gillii. Njuolggadus ii goittotge guoska daid sámeoahppiide, geat eai oro njuolggadusa gáibidan sámiid ruovttu- guovllus. Eatnigiela sáhtá vuoddooahpahuslága 12 §:a mielde oahpahit oahppi oahpahusgiela mielde suoma-, ruota- dahje sámegillii. Sámegiella ii goittotge leat seamma sajádagas go riikkagielat suoma- ja ruotagielat, mat leat skuvlla virggálaš oahpahusgielat. Dasa lassin sámegiela sáhtá oahpahit vieris giellan eaktodáhtolaš (1.-6. luohkát) ja välljenoahppoávnasin (7.-9. luohkát), mii dábálamosit oaivvilda sullii guovtti vahkkodiim- mu. Lága 15 §:as oaivvilduvvon oahppoplána dohkkehuvvo sierra suoma- gielat, ruotagielat ja sámegielat oahpahusa várás.

Logahatlága⁴⁸ mielde logahatskuvlejumis oahpahusgiella lea juogo suoma- dahje ruotagiella. Oahpahusgiellan sáhtá leat maiddá sáme-, roma- nah- dahje seavagiella. Jos skuvlema lágideaddji addá oahpahusa eanet go ovttá máinnašuvvon gillii, de oahppi sáhtá 6 §:a 2 momeantta mielde välljet oahpahusgiela daid gielain, main son sáhtá studeret. Logahatlága 8 §:a 1 momeantta mielde eatnigiella oahpahuvvo logahagas oahppi oahpahusgiela mielde suoma-, ruota- dahje sámegillii. Logahatlága 8 §:a 1 momeantta mielde oahppaplána dohkkehuvvo sierra suoma-, ruota- sihke sámegielat ja dárbbu mielde eará gillii addon oahpahusa várás.

Studeantadutkkusláhkaásahusa⁴⁹ mielde studeantačállošiid eatnigiela is- kosa sáhtá lágidit suoma-, ruota- ja sámegielas.

Ámmátlaš skuvlejumis addon lága⁵⁰ mielde ámmátlaš skuvlejumis oahp- polágádusa oahpahusgiellan sáhtá leat maiddá sáme-, roma- nah- dahje sea-

47 (628/1998) 10 §:a 1 momeanta

48 (629/1998) 6 §:a 1 momeanta

49 (1000/1994) 11 §:a 1 momeanta

50 (630/1998) 11 §:a 1 momeanta

vagiella. Lága 14 §:a 1 momeantta mielde oahppaplána dohkkehuvvo sierra suoma-, ruota- ja sámegiela ja dárbbu mielde eará gillii addon oahpahusa várás.

Jagi 1999 álggu rájes lea oahpahus- ja kulturdoaimma ruhtadeamis addon lága⁵¹ mielde máksojuvvon sámegiela ja sámegiela oahpahusa dagahan oahpaheaddjiid bálkágolot sámiiid ruovttuguovllu gielddaide ollislaččat stáhta váriin. Sámevuovllu olggobeale gielddat sáhttet dál oažžut stáhtadoarjaga ovda- ja vuoddooahpahussii sihke logahatskuvlejumi lágideapmái iežaset eatnigiela oahpahusa várás eanemustá 2,5 vahkkodiimmu. Oahpahusministeriija mearrádus guoská sápmelaččaid lassin buot gielalaš vehádagaide, maiddá sisafárreaddjiid, mánáid iežaset gielaide addon oahpahusa.⁵² Ministeriija mearrádus gáibida, ahte oahpahusjoavkkus galget leat unnimustá njeallje oahppi, go oahpahus álgá ja oahpahusa berre lágidit ekonomalaš vugiin. Oahpahussii oassálasti oahppit sáhttet leat sierra luohkáin, gielddain sihke priváhta ja stáhta skuvllain.

Oahpahus- ja kulturdoaimma ruhtadeamis addon lága 43 §:s mearriduvvo oahpaheaiskuvlejupmái sihke sámegiela ja sámegiela oahpahussii ja ámmátlaš lassiskuvlejupmái juolluduvvon stáhtadoarjagis. Dan mielde leanaráddehusat juolludit stáhtadoarjaga ámmátlaš lassiskuvlejupmái stáhta bušehta mearreruđain ja dat skáhppojit skuvlejumi friddja čuvgehusdoaimma oahppolágádusaid bajásdoalliin, ámmátallaskuvllain, universitehtain sihke earenoamáš sivaide geažil ámmátlaš skuvlejumi lágideaddjiin ja earáin go almmolaš bearráigeahču vuollásaš skuvlenbálvalusaid buvttadeaddjiin. Mearreruđa dássi berre leat 40 proseantta stáhta bušehtas máinnašuvvon čuoggás várrejuvvon stáhtadoarjagii ja lága 11 §:a 3 momeanttas oaivvilduvvon stáhtaruhtadeami várás várrejuvvon mearreruđaid oppalaš mearis.

Sámeoahpahasas čuvvojuvvojit riikkadási oahppaplánanorpmat, maid lea mearridan oahpahasráddehus. Oahpahasráddehusa gárvvistan vuoddooahpahusa oahppaplána mielde sámeoahppiid oahpahasas berre váldit vuhtii oahppiid kulturduogáža ja giela.⁵³ Oahppaplána mielde oahpahas berre doarjut oahppiid álgoálgosaš identitehta ja giela oahppama. Oahpaheami ulbmilin lea ahte oahppi dovda iežas ruohtasiid, historjjá ja kulturárbbi. Sámegiela oahppiid oahpahasas berrešii enaš addit sámegillii. Oahppaplánas ii leat sámeoahpahas bakte sierra deattuhuvvon erohus sámevuovllu ja eará Suoma gaskkas. Dáinna vugiin oahpahasas ulbmilat gusket oppa Suoma viidodagas addon sámeoahpahasas.

51 (635/1998)

52 VM 3.6.2004, 132/428/2004

53 Oahpahasráddehusa mearrádus 1-3/011/2004: Vuoddooahpahas oahppoplána vuoduštusat 2004: 6.1

6.2 Sámeoahpahusa dilli Suomas

Dán áigge measta juohke skuvllas sámiid ruovttuguovllus addo sáme-gielat dahje sáme-giela oahpahus, go fas sáme-gielat oahpahus ii addo olláge ruovttuguovllu olggobealde ja sáme-giela oahpahusge addo oalle uhcán. Ruovttuguovllu olggobealde orru sámevánhemat leat gáibidišgoahtán ain eambo iežas gielat vuodđooahpahusa mánáidasaset. Sáme-giela oahpahus lea manjimuš jagiid áigge lágiduvvon ruovttuguovllu gielddaid olggobealde muhtun báikegottiin. Lohkanjagi 2006–2007 oahpahussii válde oasi oktiibuot 43 oahppi earret eará Jyväskylä, Giemajávrris, Lahtis, Oulus, Pellos, Roavvenjárggas ja Tampere.⁵⁴

Sáme-giela ja kultuvrra oahpahusa jearru lea lassánan nu sáme-guovllus go sáme-guovllu olggobealde.⁵⁵ Lassáneaddji dárbbu várás álggahuvvui jagis 2004 Sápmi virtúálaskuvla –fidnu. Sámediggi ja Sámi oahpahusguovddáš leatge lágidan giela virtúalaoahpahusa čavčča 2006 rájes. Daningo oahpahus lágiduvvo fierpmádatoahpahusa bokte, de dahká dat vejolažžan dakkár oahppijoavkku čohkkema, mas leat ovttaskas oahppit sierra dásiin eará guovlluin riikkas.

Stuorámuš váttisvuohta buot golmma sáme-giela oahpaheamis lea oahppamateriála ja oahpaheaddjiid vátnivuohta. Sámediggi lea evttohan sámeoahpahusa dili čielggadeami ja ovddideami.⁵⁶

6.3 Sámeoahpahus oaivegávpotguovllus

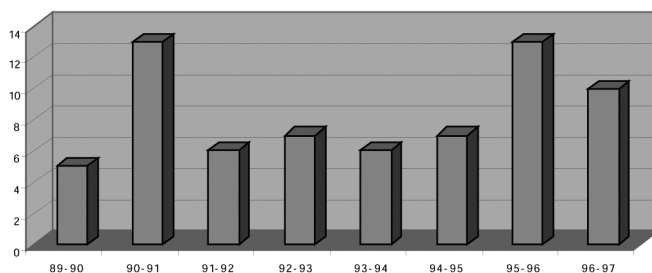
Sáme-giella eatnigiellan ii leat čielggadusa dieduid mielde oahpahuvvon Espoo, Kerava, Kauniainen, Kirkkonummi, Järvenpää ja Tuusula gieldain. Dáidda gielddaide ii leat čielggadusa dieduid mielde boahtán gulaskuddamat dahje ohcamušat sáme-giella eatnigiellan –oahpahussii oas-sálastimis. Oaivegávpotguovllu gielddain sáme-gielloahpahus eatnigiellan lea leamaš Helssega ja Vantaa gielddain. Sáme-gielat oahpahus ii leat lágiduvvon oaivegávpotguovllus.

⁵⁴ Sámediggi 2008: Sáme-giela oahpahusa addán báikegottit ja oahppimearit jagiid 1989–2007. Skuvlen- ja oahppamateriáladuoimmahat 12.5.2008.

⁵⁵ Ee. Aikio-Puoskari 2006:8, Telefonjearahallan Rasmus xx.xx.2008

⁵⁶ Omd. Sámedikki evttohus oahpahasministerijai 28.12.2006, cealkámuš oahpahasministerijai 21.9.2007, cealkámuš oahpahasministerijai 24.9.2007, cealkámuš riikkabeivviid ruhtaváldjagotti čuvgehus- ja diedajuhkosii 29.10.2007, cealkámuš gielddaid ruhtadan- ja stáhtaossodatvuogádaga bargojovkui 12.2.2008.

Oahppiid logut sámeoahpahas oaivegávpotguovllus jagiid 1989-1997

Sámegiella lea oahpahuuvvon jagi 1989 rájes jahká 1996 vieris giellan guokte diimmu vahkus.⁵⁷ Oahppit oahpahas leamaš eanemustá 13. Lohkanjagiid 1996–2007 áigge ii čielggadussii eai lean fidnemis eiseválddiid statistihkat oahpahussii oassálastán oahppiid meriin. Oaivegávpotguovllus duon áigge orron olbmuid jearahallamiid vuodul sáhttit dadjat, ahte sámegea eatnigiela oahpahas lágiduvvui goittotge jagiid 1999–2001 áigge.

Gielddaid mielde gulaskuddamat sámegea eatnigiela oahpahas leat bohtán dušše Helssega, Vantaa ja Espoo gielddaid oahpahasdoibmii. Dasa lassin dušše Helssega ja Vantaa gielddaide leat bohtán ohcamušat sámegea oahpahussii beassamis, muhto Espoo gildii ohcamušat eai leat goassege bohtán. Eará čielggadusa gielddaid oahpahasdoaimmaide eai leat čielggadusa dieđuid mielde goassege bohtán gulaskuddamat sámegea oahpahas eatnigiellan.

Dán čáledettiin sámegea eatnigiela oahpahas lágiduvvo dušše Vantaas. Vantaa gávpogis lea lágiduvvon sámegea oahpahas vuolledásseahkásaš oahppiide giđa 2008 rájes ja oahpahas joatkašuvvá ain čakčat 2008. Oahpahasjoavkku vuodđudeapmi vuolggahuvvui vanhemiid evttohusa vuodul. Joavkkus leat guokte oahppi Vantaas, eará oahppit leat Helssegis ja Tuusulas eret. Daningo goappásge dán gielddain ii ollašuvvan stáhtadoarjaga juolludeapmái eaktuduvvon njealji oahppi mearri, de oahppijoavku ii vuodđuduvvon dáid gielddaide, baicce álggahuvvui ovttasbargu Vantaa gielddain. Dárbbaslaš oahppiid mearri bođii čoaikkái, go vanhemat fuolahedje diehtujuohkimis eará sámevánhemiidda. Oahpahas lágideami mañidii oahpaheaddji váilun. Giella válddii oktavuoda earret eará City Sámit –searvá, mii veahkehii oahpaheaddji lágideamis. Dán oahpahas addo guokte diimmu vahkus.

⁵⁷ Irja Seurujärvi-Kari, City Sámit historiikki. Ensin Malminkartanon ala-asteella ja sitten Kaisaniemen ala-asteella.

Helssega gávvgogis ii dán háve lágiduvvo sámegiela oahpahas. Ovdal lea Helssegis lágiduvvon sámegiela oahpahas, muhto oahpaheaddji váilivuoda ja oahpahussii almmuhuvvon oahppiid vátnivuoda geažil oahpahas ii leat lágiduvvon mángga jahkái. Dan sadjái gávvgogii leat boahtán gulaskuddamat, muhto oktage čálalaš ohcamuš ii leat boahtán. Helssegis lea dihtosis maiddá vejolaš sámegiela oahpaheaddji, guhte sáhtášii oahpašgoahtit sámegiela eatnigiellan. Sámegieloahpahussii eatnigiellan, mii lágiduvvo Helssega gávvgogis, orošii leamen buorit vejolašvuodát.

Oahpahasministeriija sierraruhtadeami vuđot sierra gielaide iežas eatnigiela oahpahas lágiduvvo buot gielddain. Iežasgielat oahpahas lágiduvvo ovdamearkka dihte Kerava gielddas čieža gielas, Kirkkonummi gielddas njealji gielas ja Espoo gielddas juoba 30 gielas.⁵⁸ Dasa lassin golmma gillii lohkanbadjái 2008–2009 ohccojuvvo vel oahpaheaddji. Dábálaččat gielddat leat figgan vuodđudit eatnigiela oahpahas joavkku, jos oahppit leat leamaš doarvái ja jos lea leamaš oahpaheaddji fidnemis jovkui. Oahpahusráđdehusa ruhtadeami eavttuid mielde oahpahasjoavkkus berrejit leat unnimustá njeallje oahppi. Gielddain lea goittotge vejolašvuoha linnjet maiddá ieža oahpahasjoavkku minimasturrodagas. Ovdamearkka dihte Espoo gielddas iežasgiela oahppijoavkku vuoddeami várás gáibiduvvojit guhtta oahppi. Dávjá gielddat oidet vehádagaide iežaset eatnigiela oahpahas. Dihto gielddat barget maiddá ovtas iežas eatnigiela oahpahas oahppaplánaid olis ja oahpahas lágideamis. Gaska-Uudenmaa ruovderátegielddat Kerava, Järvenpää, Tuusula, Hyvinkää ja Riihimäki leat gárven ovtas iežasetnigiela oahppaplána. Dasa lassin Vantaa leamaš lágideaddji gielddan sámegieloahpahas eatnigiellan, masa eará gielddaid sámegielat oahppit leat sáhtán ja leatge oassálastán. Gielddaid mielde vehádatgielaide oahpahas lágideamis stuorámuš hástalusat leat oahppijoavkku čohkkema lassin oahpaheaddji fidnen oahppijovkui. Váttisvuohantan bargi dáfos lea dat, ahte gielddat sáhttet fállat vehádatgiela iežasgiela oahpahasjoavkku oahpaheaddjái dušše oasseáigásaš barggu oahpahas vahkkodiimmuid mielde.

Allaskuvladasis sámegiela sáhtá studeret **Helssega universitehta** suomelaš-ugralaš instituhtas. Instituhtas leat lágiduvvon gurssat davvisáme-, anáraš- ja nuortalašgielain. Instituhta oahppaávnas sámemedtkamuš giedahallá sápmelaččaid, sámegiela, sámi kultuvrra ja historjjá mángga diedasuorggi bokte. Sámemedtkamuša mánggadiedat oahppoollisvuoha

58 Kirkkonummis iežas giela oahpaheapmi lágiduvvo ruošša-, albanija- ja duiskkagielas. Kerava gielddas oahpahas lea arabia-, espánnja-, thai-, turkijja-, ruošša-, vietnam- ja estegeielas. Espoo gielddas eatnigiela oahpahas lágiduvvo albania-, arabia-, bulgaria-, dari-, eangals-, espánnja-, farsii-, filipino-, hindi-, hollánnda-, islánnda-, italia-, japana-, kantonkiinná-, khmer-, kurda-, makedonia-, mandariidnákiinná-, dáro-, polska-, fránska-, duiskka-, somalia-, thai-, turkijja-, ungar-, urdu-, ruošša-, vietnam- ja estegeielas.

sisttisoallá vuoddo- ja ávnnasoahpuid (25 oč +35 oč). Sámedutkamuš sáhtta leat HuK-dutkosa válđoávnnasin dahje dutkosiid oalgeávnnasin. HuK-dutkosa čadahan sámedutkamuša válđoávnnasoahppit sáhttet joatkit magisttaroahpuide suomelaš-ugralaš gielladutkamuša sámegeiela spesialiserenlinjás. Magisttaroahpuin studeanta válđá sierraoahpu juogo kultuvrras dahje gielas ja čohkke oahpuid iežas spesialiserema vuodul. Oahppoollisvuhtii leat oassálastán Helssega universiteahta lassin (sáme-)oahppit maiddá eará Máttá- ja Gaska-Suoma universiteahtaid studeanttat ja čadahan das dutkosa.

Jearahallamiid vuodul lea dihtosis, ahte rávesolbmuidskuvllas leat lágiduvvon sámegeiela vuoddogurssat. Dát leat goittotge ráddjejuvvon čielggadusa olggobeallai.

6.4 Ovdanbohtán oainnut

Jearahallamiin bodii ovdan, ahte sámegeiela eatnigiela oahpahus evuoddoskuvla- ja logahatahkásaš oahppiide dollo oktan deháleamos doaimmain, maid giella fállá sámegillii. Jearahallamiin bodii maid ovdan, ahte sámegeiela oahpahus buot luohkkadásiin dollojuvvo vealtameahtumin, vai mánát ohppet lohkat ja čállit sámegillii. Dasa lassin olbmot vásihit skuvlaoahpahusa doarjut sámegeiela oahppama, ovdáneami ja dan seailuma gávpotbirrasis.

Buot vanhemat eai leat fidnen mánáska sámegeiela eatnigiela oahpahussii oaivegávpotguovllus, go oahppiidjoavkkut leat báhcán vádjidin. Go vanhemat bivdet iežaset giela oahpahusa mánáidasaset, de sii leat válđán oktavuoda juogo njuolga gielddaid oahpahusdoaimmahakkii dahje skuvlla rektorii.

Ovdamearkadáhpáhus sámegielat eatnigiela oahpahusa fidnašuvvamis:

Jagis 1999 muhtun vanhen válddii oktavuoda skuvlla rektorii, go mánná álggahii vuosttas luohká ja bivddii sutnje sámegieloahpahusa eatnigiellan. Vuolledási rektor válddii bivdaga vuostá movttegit ja lágidišgođii mánnái sámegeiela oahpahusa. Helssega oahpahusdoaimmahaga oaivil lei, ahte oahpahus ii álggahuvvošii, daningo oahpahusjovkui eai fidnašuvašii doarvái mánge oahppi. Sámegieloahpahus eatnigiellan vulggii goittotge johtui ja oahpahussii válde oasi goittotge guokte earáge oahppi. Vanhemiid vásáhusaid mielde sámegielat eatnigiela oahpahusa fidnašuvvan lei sin dáfos álkes ja positiivvaláš vásáhus, daningo skuvlla rektor divššui oahpahusa lágideami. Jearahallamiid mielde goittotge okta oahppi gárttai moatti jagi geažes oah-

pahusa álgimis luohpat dan oahpahusbáikkis, go son fárrii nuppi guv-
lui, daningo johtin oahpahusbáikái lei skuvlla maŋŋá váttis.

Buohkaide sámegielat eatnigiela oahpahus ii leat fidnašuvvan báikki alde.
Goittotge sámegiela oahpahus lea gávnnahuvvon nu dehálažžan ja iežas
vuoigatvuohtan, ahte ovdamearkka dihte sámegiela logahatgurssat leat
tentejuvvon gáiddusin sámevuovllu logahagaide.

Jearahallamiid vuodul olbmot gávnnahedje dábálaččat váttisvuohtan sá-
megielat oahppamateriála váiluma, resurssaid váiluma ja bargiid váiluma.
Maŋggain jearahallamiin bođii ovdan, ahte oaivegávpotguovllus berrešii
bargat olmmoš, guhte koordinerešii ja ovddidivččii oaivegávpotguovllu
sámegielat bálvalusaid. Jurddan dás lei dat, ahte bargi doalašii oktavuoda
oaivegávpotguovllus orru sápmelaččaiguin ja ovddidivččii gielddain ov-
damearkka dihte sámeoahpahusa ja sámegielat smávvamánáidbajásgeas-
sima ja vejolaččat fállagoađášii oaivegávpotguovllus sámi kultuvrra.

6.5 Loahpas

Sámegiela eatnigiela oahpahus lea vuodđoskuvladásis lágiduvvon dušše
Helssega ja Vantaa gielddain. Dán háve sámegieloahpahus eatnigiellan
–oahpahusjoavku lea dušše Vantaas. Helssega gávpot lea goittotge muit-
lan gárvvvisvuodastis vuolggahit sámegiela oahpahusa, go oahpahusjoav-
ku lea čoahkis. Eará čielggadusa gielddain sámegiela oahpahus ii leat lági-
duvvon. Allaskuvladásis sámegiela sáhtta lohkat Helssega universitehta
suomelaš-ugralaš gielaid instituhtas.

Oahpahusjoavkku ii goittotge sáhte ráhkadit, jos vanhemat eai oza mánái-
dasaset sámegiela eatnigiellan –oahpahusa gielddain. Nuba vanhemiid
berrešiige váldit vuhtii, ahte ovdamearkka dihte dušše njálmmálaš gulas-
kuddamis ii čuovo sámegiela oahpahus. Vanhemat, geat háliidit sáme-
giela oahpahusa mánáidasaset, berrešedje sáddet dása guoski ohcamuša
gildii. Oahpahusjoavkku vuodđudeamis maiddái skuvllain lea aktiivvalaš
rolla. Skuvllat sáhttet juohkit oahppiid vanhemiidda dieđu das, ahte dat
lea vuodđudeamen sámegiela oahpahusa joavkku, jos doarvái oahppit
almmuhit dasa. Maiddái gielddain sáhtta leat aktiivvalaš rolla. Gielddat
sáhttet oahppiregistaraset dárkkistit sámegielat oahppiid meari ja fállat
oahpahusa sidjiide. Vanhemat berrešedje goittotge áddet, ahte skuvllaid
oahppiregistara merkejuvvon máná eatnigielas dahje bajásdoallangielas
sáhtta leat mearkkašupmi dalle, go gielddat fállagohtet oahppiide sáme-
giela oahpahusa. Čielggadusas bođii ovdan, ahte sámegielat oahpahussii

oassálastán oahppiin lea leamaš oahppiregistaris merkejuvvon eatnigiellan suomagiella, iige gielda dalle máhtášiige fállat sidjiide álgi oahpahusa.

Gielddat ja skuvllat berrejit váldit vuhtii vanhemiid lassin aktiivvalaš rolla oahpahusjoavkku vuodđudeamis, daningo buot vanhemat eai vealtta-keahttá dieđe, ahte sámegieloahpahusa eatnigiellan sáhttá ohat, vaikke oahpahus ii gielddas lágiduvvošiige. Earenoamážit Helssega gávpgogis sáhtášii leat dán háve aktiivvalaš rolla oahpahusjoavkku vuodđudeamis, daningo báikegottis lea dihtosis oahpaheaddjige.

Čielggadusa mielde oktan vátnivuohtan ja sámegiela oahpahusa mañideaddji sivvan lea leamaš oahpaheaddji váilun. Dát ášši ii leat dušše oaivegávpotguovllu váttisvuohta, muhto gažaldat lea viiddit váttisvuođas. Oahpaheaddjiin, geat máhttet sámegiela lea vátnivuohta juohke skuvladásis, vearrámusat vuodđoskuvlla bajimuš ahkeluohkain (ávnnasoahpaheaddjit), logahagain, virtúalaoahpahusas ja anáraš- ja nuortalašgiela oahpahusas.⁵⁹ Oahpaheaddjiressurssaid vátnivuhtii berre váikkuhit johtileamos lági mielde, daningo dilli váikkuha juo dálá sámeoahpahusa dillái dainna lágiin, ahte buohkat geat háliidivčče, eai oaččo oahpahusa dahje oahpahusa johtui vuolgín mañona sámegielas ja sámegillii. Sámediggi lea juo buktán evttohusa dili čoavdimis oahpaheaddjiid spiehkastatskuvlema lágidemiin. Dan mielde juo luohkkáoahpaheaddjiide, geain lea oahpaheaddji dohkálašvuohta, berrešii láchit ekonomalaš vejolašvuođaid ávnnasoahpaheaddji gelbbolašvuođa skáhppomii. Dasa lassin berrešii jođálmahttit oahpaheaddjiid geargama ja laktit skuvlejupmái sisdoaluid, mat addet dálá oahpaheaiskuvlema buoret vejolašvuođaid váldit vuhtii oahppiid heterogenaš gielladuogáza ja sápmelaččaid iežaset kultuvrra, guovttegielatpedagogihka ja gielaid vehádatsajádagas boahtti váttisvuođaid ja váilevašvuođaid. Dáid lassin oahpaheaddjiid spiehkastat- ja lassiskuvleju-mi berre sámedikki mielde lágídit sámeguovllus, vai dasa lea vejolašvuohta oassálastit barggu lassin almmá stuorra goluid haga.⁶⁰

Jearahallamiin buktojuvvui ovdan oaivegávpotguovllu sápmelaččaid gielalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid ovddideaddji virggi vuodđudeapmi. Bargi doalašii oktavuodaid oaivegávpotguovllu sápmelaččaide ja gielddaide sihke fikkašii ovddidit sápmelaččaid gielalaš ja kultuvrralaš vuoigatvuođaid oaivegávpotguovllus. Dáid lassin bargi sáhtášii lágídit sámi kulturbálvalusaid, mat livčče oaivvilduvvon oppa álbmogii ja bea-listis lasihivččii diđolašvuođa sámi kultuvrras ja buvttášii sámi kultuvrra lahkalašvuođaid maiddái eará álbmoga. Virggi sáhtášii sajuštit ovdamearkka dihte sámedikki vuollásažžan nu, ahte bálkáheapmái oaivvilduvvon re-

59 Sámedikki evttohus 28.12.2006 / Dnro 610/D.a.2

60 Sámedikki evttohus 28.12.2006 / Dnro 610/D.a.2

surssat stivrejuvvojit sámedikki bokte. Virgi livččii dárbbášlaš, daningo juo badjel logi proseantta Suoma sámi álbmogis orru oaivegávpothuovlus.

Dál sámegeielas lea seamma sajádat go earret eará sisafárrejeaddjiid gie-lain. Oahpahusráđdehus juolluda seamma sierra stáhtadoarjagis resurssaid sisafárrejeaddjiid iežaset eatnigiela, sámegeiela ja románagiela oahpahussii ja suomagielat oahppiid/studeanttaid giellamáhtu dakkár bajásdoallamii, mii dáhpáhuvvá olgoriikkain. Maiddái ruhtadeamis berrešii váldit vuhti sápmelaččaid sajádaga eamiálbmogin. Sámediggi leage evttohan, ahte sámeoahpahussii oaivvilduvvon ruhtadeami berrešii čujuhit sámediggái, iige dat dalle doaimmašii oahpahusa lágideaddjin baicce oahpahusa ruhtadeaddjin ja hálddahušlaš orgánan. Dáinna lágiin sámediggi dorvvastivččii oahpahusa fidnašuvvama, veahkehivččii skuvlema lágideaddjiid oahpahusa lágideamis ja seammás guottášii ovddasvástádusa oahpahusa ollisvuodas.⁶¹

Doaimbidjoevttohusat 2

- Sámegeiela oahpahusa lágideapmi buot luohkkadásiin, go vanhema lea doaimmahan ohcamuša gildii, mas sii háliidit gieldda lágidit sámegeiela oahpahusa mánáidasaset
- Skuvllat ja gielddat berrejit váldit aktiivvalaš rolla sámegeielat oahpahusjoavkkuid vuoddeamis
- Sámeoahpahusa oahpaheivátnivuhtii beali váldin ovdamearka dihte oahpaheaddjiid spiehkastatskuvlejumi lágidemiin

7. SÁMEGIELAT SMÁVVAMÁNÁIDBAJÁSGEASSIN

Suomas almmolaš smávvamánáidbajásgeassin vuodduuvvá lágaide ja almmolaš smávvamánáidbajásgeassima ulbmiliidda ja máná kultuvrralaš duogáža ja eatnigiela vuhtiiváldimii. Smávvamánáidbajásgeassin stivrejuvvo sihke riikkadási ja gieldda iežas áššebáhpáriin. Beaivedivššu ja smávvamánáidbajásgeassima lágideapmi vuodduuvvá servodatlaš linnjemiidda, lágaide ja lánkaásahusaide. Riikkadási doaimmama sisdoalu stivrejit Smávvamánáidbajásgeassinplána vuodustusat ja Ovdaoahpahusa vuodustusat. Beaivedikšubálvalusaid lágideapmi ollašuttuojuvvo gielddaid strategiijaid ja ulbmiliid mielde.

61 Sámedikki evttohus 28.12.2006 / Dnro 610/D.a.2

RIKKADÁSI STIVREN:

- **Mánáid beaivedikšui ja ovdaoahpahussii guoski lágat ja láhkaásahusat** meroštallet smávvamánáidbajásgeassima ja dasa gulli ovdaoahpahusa ollašuvvama.
- **Smávvamánáidbajásgeassima riikkadási linnjemat** sisttisdoallet servodaga lágidan ja bearráigeahččan smávvamánáidbajásgeassima prinsihpaid ja ovddideami deaddočuoggáid.
- **Smávvamánáidbajásgeassima vuoduštusat** stivrejit riikkadásis smávvamánáidbajásgeassima sisdoalu, šlája ja gielddaid smávvamánáidbajásgeassinplánaid ráhkadeami.
- **Ovdaoahpahusa oahppaplána vuoduštusat** stivrejit riikkadásis ovdaoahpahusa sisdoalu, šlája ja báikkálaš oahppaplánaid ráhkadeami.

GIELDDADÁSI STIVREN:

- **Gielddaid smávvamánáidbajásgeassima linnjemat ja strategiijat.** Áššebáhpáriin ovdanboahhti smávvamánáidbajásgeassima guovddáš prinsihpat, ovddideami deaddočuoggát ja gieldda smávvamánáidbajásgeassima bálvalanvuogádat.
- **Gieldda** dahje mángga gieldda ovttas ráhkadan **smávvamánáidbajásgeassinplána** vuolggasadjin leat riikkadási smávvamánáidbajásgeassima vuoduštusat. Smávvamánáidbajásgeassinplána ráhkadeamis váldojuvvojit vuhtii gieldda iežas linnjemat, strategiijat ja ulbmilat ja meroštallojuvvojit sierra bálvalanhámiid ulbmilat sisdoalu dáfos.

- **Ovttadaga smávvamánáidbajásgeassinplána** lea dárkilut go gieldda plána ja das govviduvvo ovttadaga smávvamánáidbajásgeassima

- dikšuma, bajásgeassima ja oahpahusa ollisvuohta
- vuolggachuoggát ja daid ollašuvvan árgabeaivvi bajásgeassinvuogádain.

Das govviduvvo maiddái guovllu dahje ovttadaga sierrasárgosat ja deattuhusat. Maiddási sierra bálvalanhámiid dárkkálmuhhton ulbmilat čállojuvvojit ovttadatguovdasaš plánii.

- **Máná smávvamánáidbajásgeassinplána ja máná oahpahusa plána** ráhkaduvvojit ovttas vanhemiiguin, ja dat stivrejit mánnaguovdasaččat smávvamánáidbajásgeassima ja ovdaoahpahusa ollašuhhtima.

7.1 Sámegielat smávvamánáidbajásgeassima riikkadási stivren

Mánáid beaivedivššus addon lága 11 §:a 2 momeantta⁶² mielde gielddat berrejit fuolahit das, ahte mánáid beaivedivššu sáhtta lágidit maiddá máná eatnigillii, sámegillii. Lágas eai leat guovlluguovdasaš ráddjemat, baicce njuolggadus geatnegahtta buot Suoma gielddaid. Nuba sámegielat mánáin lea subjektii vvalaš vuoigatvuohta oppa Suomas fidnet mánáid beaivedivššu sin iežaset eatnigillii. Njuolggadusa dievasmahtta beaivedivššus addon lálkaásahus,⁶³ man mielde máná beaivedivššus addon lágas oaivvilduvvon bajásgeassinulbmiliidda gullá maiddá earret eará sápmelaš mánáid iežaset giela ja kultuvrra doarjun ovttasrádiid gažaldatvuloš kultuvrra ovddasteaddjiiguin.

Smávvamánáidbajásgeassinplána vuoduštusat⁶⁴ leat riikkadási smávvamánáidbajásgeassinplána stivrema reaidu ja dainna stivrejuvvo smávvamánáidbajásgeassima sisdoalu ollašuvvan. Smávvamánáidbajásgeassima vuoduštusaid ulbmilin lea ovddidit smávvamánáidbajásgeassima ovttaveardásaš ollašuvvama oppa riikkas, stivret sisdoalu ovddideami ja ráhkadit oasistis eavttuid smávvamánáidbajásgeassima šlájá ovddideapmáin, ahte dahkat ovttaláganin doaibmama lágideami vuoduštusaid. Plánas sierra giella- ja kulturduogáža mánáid oaivvilduvvojit sápmelaš, románas, seavagielat máná ja máná, geain lea sisafárrejeaddjidoogáš.⁶⁵ Plána mielde smávvamánáidbajásgeassimis oahpásmuvvat máná iežas kultuvrii, eallindábiide sihke historjái ja dorjojuvvo máná vejolašvuohta čájehit iežas kulturduogáža. Sámi smávvamánáidbajásgeassima ollašuttimis bargojuvvo ovttas mánáid vanhemiiguin ja sáme kultuvrra ovddasteaddjiiguin vai doarjut sáme giela ja sámi kultuvrra smávvamánáidbajásgeassimis. Dasa lassin smávvamánáidbajásgeassin ollašuttujuvvo vuosttažettiin ovttas eará sáme gielat mánáiguin.

7.2 Mánáid beaivedikšuvuoigatvuođa ollašuvvan oaivegávpotguovllus

Espoo, Helssega, Kauniainen ja Vantaa beaivedivššuid oktasašgeavahanguovllus ássi bearrašat sáhttet fidnet mánáid beaivedikšunbáikki juogo iežaset orrungielddas dahje nuppi gieldda guv-

62 Lálkii mánáid beaivedivššus (36/1973) lasihuvvui 11 §:a 2 momeanta jagis 1981 (875/1981)

63 239/1973: lálkaásahussii lasihuvvui jagis 1994 odđa 1a §

64 Smávvamánáidbajásgeassinplána vuoduštusaid vuodđun leat stáhtarádi prinsihppamearrádus 28.2.2002 dohkkehan smávvamánáidbajásgeassima riikkadási linnjemat, mat sisttisdolet servodaga lágidan ja bearráigeahččan smávvamánáidbajásgeassima guovddáš prinsihpaid ja ovddideami deaddočuogáid.

65 Smávvamánáidbajásgeassima vuoduštusat 6.1 s. 39

lui olli oktasašgeavahanguovllus. Gieldaássit sáhttet nappo geavahit oai-
vegávpotguovllu gielddaid lágidan bálvalusaid gielddarájain beroškeahtá.

Dán čielggadussii ii lean vejolaš oažžut dárkkes logu oaivegávpotguovllus
orru beaivedikšuvuoigatvuoda⁶⁶ ollái gulli dahje ovdaskuvlaagát mánáid
mearis. Daningo oaivegávpotguovllus orrot badjel 900 sápmelačča,
de sáhttit navdit, ahte oaivegávpotguovllu gielddain orrot maiddá
beaivedikšoagát mánát. Dasa lassin lea dihtosis, ahte oaivegávpotguovl-
lus orrot sápmelaš beaivedikšoagát mánát, muhto sin dárkkes mearri ii leat
dihtosis.

Dál oaivegávpotguovllus orru sámebearrašat leat dakkár dilis, mas sáme-
giella lea eanaš bearrašiin dušše ruovttugiellan. Vánhemat leat figgan lá-
gidit mánáidasaset sámegiela beaivedivššu, ja dát lihkosmuvaige veaháš
áigái. City Sámit –searvin sihke earenoamážit okta aktiivvalaš olmmoš,
guhte lea mañimuš jagiid doaimman aktiivvalaččat sámegiela beaivedivššu
lágideami bealis. Ovdal go gielddadási sámegiela beaivedikšu ollašuvai,
de searvi maiddá lágidii sámegiela giellabeasi, gos mánát ja maiddá bo-
arrasut olbmot besse deaivvadit eará oaivegávpotguovllu sápmelaččaiguin
ja háleštallat sámegillii.

Jearahallamiin loktanii ovdan earenoamážit fuolla mánáid eatnigie-
la dilis dál ja boahteáiggis. Deháleamos sámegiela bálvalussan oaive-
gávpotguovllus gávnnavuvui oahpahusdoaimma lassin earenoamážit
smávvanánáidbajásgeassima dorvvasteapmi. Dilis, mas mánáin ii leat
vejolašvuohta iežasgielat beaivedikšui, de vanhemiid lassin leat fuo-
las maiddá sámi kultuvrra eará ovddasteaddjit, daningo olbmot atnet
máná oppa kultuvrra ja giela fievrrejeaddjin. Jearahallamiin olbmot eai
eahpit sámi kultuvrra seailuma maiddá gávpotbirrasis, muhto kultuvrra
eallinvejolašvuođaid buorideapmi ja dorvvasteapmi gáibidit aktiivvalaš
doaimmat earenoamážit mánáid ja nuoraid áššiin.

Mánnga mánái ruoktobiras lea dál áidna báiki oaivegávpotguovllus,
gos sámegiela sáhtá gullat ja gos dan sáhtá geavahit. Goittotge buot sá-
memánát eai sáhte geavahit sámegiela guktuid vanhemiiguin, go nuppi
eatnigiella lea suomagiella. Dánlágan dilis máná lunddolaš giellagea-
vahanbiras báhcá smávisin. Jearahallamiin bođii ovdan guovttegielat
bearrašiid vanhemiid fuolla das, mii mánáid sámegiela máhttui dáhpáhu-
vvá, jos bearrašis dušše nubbi vánhen hállá mánái sámegiela ja mánát
leat beivviid suomagielat beaiveruovttus, gos eai beasa geavahit dahje

66 Láhka mánáid beaivedivššus (36/1973) 2 §:a 1 momeantta mielde mánáid beaivedivššu sáhttet
fidnet mánát, geat eai leat velá oahppogeatnegasvuohtaagis sihke goas earenoamáš dilit dan gáibidit
iige dikšu leat eará vugiin lágiduvvon, maiddá dan boarrasut mánát.

gullat sámegiela. Dákkár diliin máná sámegiela geavaheapmi ja gullan rádjášuvvá máná ja vanhema oktasaš bottuide, go vanhén ii leat barggus dahje máná beaivedivššus.

Jearahallon vanhemat eai dábálaččat leat bivdán gielddain sámegielat beaivedivššus, vaikke sii ozašedje mánnáseaset báikki sámegielat beaivedivššus, jos dakkár livččii juo fállamis. Ovtta jearahallamis bođii goittotge ovdan, ahte olmmoš lei jagis 2004 váldán oktavuoda Vantaa gávpogii vai son fidne mánnásis sámegielat beaivedivššu dahje oppa guokte diimmu vahkus giellariššu. Vantaa gávpoga mielde sámegielat beaivedikšu, iige giellariššu, gal fidnašuvašii. Daningo oktavuohtaváldin ii buktán bohtosiid, de válddii vanhén oktavuoda City Sámit –searvi, man bokte olbmot lágidišgohte sámegielat beaivedivššu oppa oaivegávpotguovllus.

Vánhemiid mielde sii leat deaividan ollu vuostegiedageavadiid, go sii gáibidit gielddain mánáidasaset sámegielat beaivedivššu. Vásáhusat sámegielat beaivedivššu oážžunproseassas leat leamaš negatiivvalaččat. Aktiivvalaččat sámegielat beaivedivššuin bargan olbmot leat gártan luohpat dáistaleamis sámegielat beaivedivššu bealis, daningo gáibidettiin beaivedivššu sidjiide lea bohtán dovdu, ahte sii vurjet iige sidjiide leat veahkki oážžumis.

7.2.1 Sámeigiela giellabeassi

Jagi 2005 álggus Helssegis City Sámit –searvi vuolggašii johtui sámegiellabeasi sámédikki ruhtademiin. Álggu rájes giellabeasi ulbmilin lei čohkket sámearrašiid oktii gielddarájain beroškeahtá. Helssega guovddáš válljejuvvui guovddáš sajádaga geažil danin, ahte dohko lei bearrašiin álki čeahkkanit. Álggus giellabeassi doaibmagođii almmá ruhtadeami ja bagadalli haga, man geažil vanhemiid bargu lassánii mearkkašahtti vuogiin. Dasa lassin dat, ahte vanhemat bohte báikái mánáideasetguin, de sii maiddái dolle ja ruhtadedje giellabeasi. Ođđajagimánus giellabeassi biddjui johtui Helssega Kruunuhaka beaiveruovttu Virkkula visttis. Giellabeassi lágiduvvui oktii vahkus eahkedis.

Juohkevahkkosaš vejolašvuohta geavahit iežaset eatnigiela ja deaivvadit eará sápmelaččaiguin čohkkii giellabeasseahkediid báikki ala maiddái sápmelaččaid, geain eai lean bearrašat. Jearahallamiid mielde dát eahkedat movttiidahte ja dorjo iežasgiela hállama. Jearahallon olbmuid mielde giellabeassi lei áidna, mii lea veahkehan sámi kultuvrra bajásdoallamis oaivegávpotguovllus. Giellabeasi ulbmilin lei fállat mánáide duodaid olu

sámegiela, dan geažil eahkeda oasseváldiin ii lean lohpi hállat earágo sámegiela, muđui go giellafriddja báikkis gievkkanis. Dat, geat eai máhttán giela doarvá bures, eai dasto váldán oasi háleštallamii. Giđđat 2005 giellabeasis johte juoba čieža bearraša sihke dása lassin soaittáhagas maiddá oavegávpotguovllu sápmelaččat, geain eai lean bearrašat. Giellabeasi gallededje maiddá dáiddarat ja pedagogat.

Čakčat2005aktiivabearrašiidmearrinjiejai, daningománjggataktiivvalaččat giellabeasi galledan bearrašat fárrejedje eret oavegávpotguovllus. Giđđat guokte aktiivabearraša ledje eret Vantaas ja okta Tuusulas, dan geažil deaivvadeamit dollojuvvojedje Vantaas. Oppa doaimma áigge olbmot figge ovddidit sámegielat beaivedivššu lágideami. Aktiivvalaš vánhen čálii virgeolbmuide ja finai deaivamin singuin. Oktavuoda son válddii earret eará Helssega gávpoga gávpothoavddain ja sosiáladoaimmahoavddain.

7.2.2 Sámegielat beaivedikšu

Giellabeassedoaimma nogai jagis 2007, go oavegávpotguvlui fidnašuvai vuosttas sámegielat beaivedikšu seamma jagi guovmánus. Helssega gávpoga sosiálalávdegotti mearrádusain sámegielat beaivedikšu fidnašuvai viimmatge johtui guovtti jagi dáistaleami maŋŋá. Sámegielat beaivedikšudoaimmas maŋidii sámegielat bargi váilevuohhta. Sámegielat beaiveruoktu ii lean oavvilduvvon dušše Helssega gávpoga guovllus orru sámegielat mánáide, muhto maiddá eará sajiin oavegávpotguovllu orru mánáide.

Vánhemat almmuhedje beaivedikšui 10 máná, geat ledje Vantaas ja Helssegis. Sámegielat beaivedivššu dárbbáseaddji mánáid mearri gártejuvvui vuos nu, ahte mánáidgárddiide sáddejuvvojedje jearahallanskovit. Ovttas vánhemiiguin plánejuvvui beaiveruovttu hápmi ja dat vuolggahuvvui riekkedoaimman danin, ahte vánhemat eai sáhtán buktit mánáid oppabeaivásaš dikšui. Álggus ulbmilin lei, ahte beaiveruoktu doaimmašii guokte ja bealle beavvi vahkus, muhto loahpa loahpas beaiveruoktu doaimma dušše ovttá beavvi vahkus. Daningo báiki lei Puistolas, gosa ii lean álki johtit miehtá oavegávpotguovllu, eai buohkat almmuhuvvon mánát boahtán beaivedikšui johtinváttisvuodaid geažil. Loahpa loahpas beaivedivššu álggahedje njeallje máná. Beaivedivššu loahppaáigge dikšui dušše okta vánhemi buvtii iežas guovtti máná dikšui.

Daidbeivviid, gobeaivedikšui lágiduvvon Puistolas, de jođii beaivedivššárin bargan olmmoš sámegielat mánáid iežaset beaivedikšusadjái dahjege juoba ruoktot fállat mánáide nu gohčoduvvon giellariššu. Go sámebearrašat

orrot birra oaivegávpotguovllu, de sámegielat bargi golahii olu áiggi mánáid lusa johtimii. Beaiveruovttuin, gosa sámegielat bargi jodii, sáhtii leat dušše okta sámegielat máná. Váttisvuohtan dán johtinmálles bođii dat, ahte bargái ii álot almmuhuvvon, ahte jos máná ii lean dan beaivve beaivedivššus, nuba dalle bargi gártaige duššás johtit. Bargi jodii oktiibuot viđa máná luhtte hállamin ja duhkoraddamin sámegillii. Vánhemiid mielas johtinmálle doaimmai bures, daningo dan bokte sáhtii gávdnat máná iežas gielladási.

Jearahallamiin bođii ovdan, ahte Puistolas doaimmi beaiveruovttu sajuštanbáiki lea heittot. Vánhemiid mielas beaiveruoktu galggašii leat báikkis, gosa buohkaide livčče buorrin johtinoktavuođat miehtá oaivegávpotguovllu. Dákkár báikin máinnašuvvui Helssega guovddáš. Jearahallamiid mielde váttisvuohtan gávnnavuvvui maiddá dat, ahte sámegielat beaivedivssár barggai oasseáigásaš bargin, dalle bálkádási ii vástidan oaivegávpotguovllu eallingoluid.

Sámegielat beaivedivššu gárte goittotge heaittihit jearahallamiid mielde oahpaheaddji ja ruhtadeami váiluma geažil. Dan sadjái Helssega gávpoga mielde bargi ja sadji gal livčče leamaš, muhto beaivedivššu gárte heaittihit juovlamánus mánáid váiluma geažil. Helssega gávpot lea ain geargus lágidit sámegielat beaivedivššu, jos vánhemat dan ohcet. Jearahallamiin bođii ovdan, ahte vánhemat háliidivčče mánáidasaset sámegielat beaivedivššu.

Mánáid buđaldandoaimma joatkašuvvá giđa 2008 áigge sámegielat mu-sihkkariiekkisin, ja dan ruhtada City Sámit –searvi.

7.3 Loahpas

Oaivegávpotguvlui fidnašuvai vuosttas gieldda sámegielat beaivedikšu, go dat álggii doaimmat jagis 2007. Beaivedikšudoaimma orui vuolgimen bures johtui, daningo jovkui gávdnui sadji sierra visttis, nuba joavku doaimmaige sierra suomagielat beaivedikšujoavkkus, beaiveruovttus bargagođii sámegielat bargi ja vánhemat almmuhedje jovkui logi máná. Dan doaimma nogai ovdalgo dat lei geargan oba doaimmat jagige. Beaiveruovttu lágideamit eai lihkosmuvvan nugo vánhemat vurde. Vánhemiid dáfos váttisvuohtan lea beaiveruovttu báiki, gosa ii lean álki johtit ruovttuin ja bargosajiin. Bargi dáfos váttisvuohtan lei bargogaskavuoda oasseáigásašvuohta ja bálkádási ja johtinmálle váttisvuođat, mat dagahedje badjelmearálaš johtin-kilomehteriid.

Dutkamušaid mielde vuoddu máná guovttegielatvuhtii ja nana identitehtii huksejuvvo juo ovdal skuvlaagi. Deháleamos oahpaheaddjit leat ruovttus: máná iežas vánhemat. Servodagas lea goittotge iežas ovddasvástádus doarjut máná bajásšaddama guovttegielatvuhtii. Dutkamušaid bohtosat čájehit, ahte bearraša vehádatgiella ii dáhkit mánái doaimbi guovttegielatvuoda, baicce dan ollašupmái váikkuhit eará áššit. Daningo sámebearrašat orrot oaivegávpotguovllus sámeiguovllu olggobealde, de máná oktavuodat sáhttet sámegillii leat vátná, iige giela geavaheamis leat molsašuddan. Dánlágan dilis sámegiella geaffugoahhá ja válđoálbmoga giella ráddešgoahhá. Dan boadusin dássedettolaš guovttegielatvuoda lea váttis juksat. Jos mánát eai oahpa iežaset álbmoga giela, de buot eará doaimbajut giela ávkin leat loahpas duššit.

Eiseválddit berrešedje váldit vuhtii, ahte iežasgielat beaivedivššu lágideapmi ii leat searvvi dahje vánhemiid ovddasvástádus, baicce gieldda in lea lágas meroštallojuvvon geatnegasvuohta lágidit maiddá sámegielat beaivedivššu. Mánáid smávva mearri ii jáddat gieldda geatnegasvuohta lágidit beaivedivššu. Jos vánhemat ohcet báikki mánáseaskka sámegielat beaivedikšujoavkkus, lea gielddas geatnegasvuohta lágidit báikki ja bargi. Dasa lassin dábálaččat buoremus bohtosat beaivedikšulágidemiid lihkos-tuvvamis bohtet, go beaivedikšu plánejuvvo ovttas vánhemiiguin. Vánhemat, geat háliidit mánáseaskka sámegielat beaivedivššu, berrešedje ohcat gielddas beaivedikšunbáikki.

Ovttaveardásašvuohtalága 2.2 §:s oaivvilduvvon heivehanviidodagas vealaheapmi lea gildojuvvon etnikkalaš duogáža vuodul. Lága 2.2 §:s 1 čuoggás vealaheapmi gildojuvvo, go gažaldat lea sosiála- ja dearvvasvuohtabálvalusain.⁶⁷ Dát čuokkis sisttisoallá maiddá dan, ahte beaivedivššu lágideamis ii oáččo vealahit etnikkalaš duogáža geažil.

Beaivedivššu lágideaddji gielddat berrešedje smiehttat dan hámi. Vehádatáittardeaddji lea gávnahan, ahte sámegielat mánáid beaivedivššu lágideapmi joavkkus, mas mánáide geavahuvvo sámegiella seahkalágaid suomagielain, doalvu álkit vealahangildosa vuostásaš dillái.⁶⁸ Sámegielat mánáid beaivedivššu lágideapmi seamma joavkkus suomagielat beaivedivššuin sáhtá doalvut dillái, mii dagaha sámegielat mánáid oalle unohis dillái earáid ektui. Suomagiella válđoálbmoga giellan oážžu álkit eanet saji go vehádatgiella, vaikke joavkkus barggašiige sámegielat bargi. Dán lálhkai suomagielat mánáid eatnigiella ovdánivččii áibbas earáláhkai

67 Ovttaveardásašvuohtaláhka 21/2004

68 Vehádatáittardeaddji cealkámuš 12.10.2007 (1424/65/2006). Dasa lassin vehádatáittardeaddji cealkámuš 11.5.2007 (2256/65/2005) ja ohcamuš vealahanáššis vealahánlávdegoddái 29.11.2007 (2256/65/2005TM)

go sámeगीelat mánáid eatnigiella. Dilli deavddášii dasto eahpenjulges vealaheami meroštallama. Ain vehádatáittardeaddji lea gávnahan, ahte dilli, mas sápmelaš mánái ii leat lágíduvvon beaivedikšu su eatnigiellii, vaikke oktanaga suomagielat mánái lea lágíduvvon beaivedikšu su iežas eatnigiellii, lea maiddái vealahangildosa vuostásaš. Dánlágan dilis sámeगीelat ja suomagielat máná vuoigatvuohta oažžut mánáid beaivedivššu sin iežaset eatnigiellii oppa stáhtas lea lágáin seamma nanus, muhto geavatlaččat sámemánáin meannuduvvo unohabbot go geainna nu earáin vástideaddji diliin. Dákko bokte dilli deavdá njuolgo vealaheami meroštallama. Doarjaleapmi bálvalusaid dárbbáseaddjiid smávva mearrái ii leat ákkastallamis.⁶⁹

Ovddabealde máinnašuvvon Helssega gávpogis lágíduvvon sámeगीelat mánáid beaivedivššu hápmi ii lean vealahangildosa vuostásaš, daningo sámemánáid beaivedikšu lágíduvvui sierra joavkkus suomagielat beaivedivššu ektui. Dan sadjái dilli, mas sámeगीelat beaivedikšu ii lágíduvvo oaivegávpotgielddaid guovllus, vaikke vanhemat livččege ohcan mánáidasaset sámeगीelat beaivedikšunbáikki, livččii vealahangildosa vuostásaš ja deavddašii njuolgo vealaheami dovdomearkkaid.

Doaimbidjoevttohusat 3

- Proseassa johtuibidjama várás sámeगीelat beaivedivššu háliideaddji vanhemat berresedje čujuhit ohcamušaideaset gildii
- Gielddat berrejit lágídit sámeगीelat beaivedivššu dan ohcci vanhemiid mánáide
- Beaivedivššu plánemis berre ovttasbargat vanhemiiguin

8. EARÁ SÁMEGIELAT SOSIÁLA- JA DEARVVASVUOHTABÁLVALUSAT

8.1 Seddosat ja ruhtadeapmi

Buohcci sajádagas ja vuoigatvuodain addon lága⁷⁰ mielde buohcci eatnigiella, su indiviida dárbbut ja kultuvrra berrejit vejolašvuodaid mielde váldot vuhtii su divššus ja meannudeamis. Lága 5 §:a 2 momeantta mielde dearvasvuoda ámmátbargit berrejit addit buohccái čielggadusa das,

⁶⁹ Gč. veahkkevuoigatvuohtaáššeoibmo mearrádus 18.10.1991, 813/1/89

⁷⁰ (785/1992) 3 §:a 3 momeanta

ahte son ádde dan sisdoalu doarvái bures. Jos dearvvasvuoda ámmátbargit eai máhte buohcci geavahan giela, de berre vejolašvuodaid mielde fuolahit dulkomis, dárbbu mielde maiddá sámegillii.

Sierrabuohccedikšunlága⁷¹ mielde buohccedikšuma lágideamis berre giddet earenoamáš fuomášumi buohcci divššu lágideapmái su iežas eatnigillii.

Go sosiálafuolahusa áššehasa sajjadagas ja vuoigatvuodain addon lága⁷² mielde sosiálafuolahus ollašuhthto, de berre váldit vuhtii áššehasa sávaldagaid, oainnu, ovddu ja indiviida dárbbuid sihke su eatnigiela ja kulturduogáža. Dán vuodul berre lunddolaččat váldit vuhtii maiddá sámegielat áššehasa eatnigiela ja kulturduogáža, vaikke njuolggadusas ii sámegiella máinnašuvvoge. Sosiálafuolahusa áššehasa sajjadagas ja vuoigatvuodain addon lágas sosiálafuolahusain oaivvilduvvo sosiálafuolahuslágas⁷³ 17 §:s máinnašuvvon sosiálabálvalusat, doarjjadoaimmat, áigáibohtindoarjagat, ealihandoarjagat, sosiála loanat ja máinnašuvvon bálvalusaide ja ovdduide laktáseaddji doaibmabijut, maid ulbmilin lea ovddidit ja doalahit priváhta olbmo dahje bearraša sosiála dorvvolašvuoda ja doaibmannávccaid.⁷⁴ Lága 4 §:a mielde áššehasas lea vuoigatvuohta buori meannudeapmái almmá vealaheami haga.

Lámisvuoda vuodul lágiduvvon bálvalusain ja doarjjadoaimmain addon lága⁷⁵ mielde lámis olbmo berre bálvalit ja bálvalusaid lágidit nu, ahte váldo vuhtii su eatnigiella.

Áššehasa vuoigatvuodat sosiálabálvalusain váldojuvvojit vuhtii maiddá ovttavardásašvuohtalágas. Láhka heivehuvvo earret eará dalle, go gažaldat lea dakkár vealaheamis sosiálabálvalusain, mii dahkko etnihkalaš duogáža vuodul. Ovttavardásašvuohtalága 2 §:a 2 momenta 1 čuoggás oaivvilduvvon sosiálabálvalusain oaivvilduvvošedje earret eará sosiálafuolahuslága⁷⁶ mielde gieldda lágidan sosiálabálvalusaid ja sierralágain mearriduvvon sosiálabálvalusain, nugo boarrásiidfuolahusa ja ovddabealde giedahallon mánáid beaivedivššu.⁷⁷

Stáhta bušeahtas lea sámediggái čujuhuvvon jagi 2002 rájes jahkái hávállassii sierra stáhtadoarjja sámegielat sosiála- ja dearvvasvuohtabálvalusaid dorvvasteami várás sámiid ruovttuguovllus. Dálá ruhtadanmeannudemiid

71 (1062/1989) 35 §

72 (812/2000) 4 §:a 2 momenta

73 (710/1982)

74 Sosiálabargu, bajásgeassin- ja bearašrávvehat, ruoktobálvalusat, orrunbálvalusat, lágádusfuolahus, bearašdikšu, lámisolbmuid bargolašvuoda doarju doaibma ja lámisolbmuid bargodoaibma.

75 (380/1987) 7 §

76 (710/1982) 17 §

77 RÁ 44 – 2003, vp, siidu 45

sámegiela sosiála- ja dearvvastuohtabálvalusaid dorvvasteami várás lea bohtán dehálaš oassin sámiid kulturiešráđdemis, man bokte sápmelaččat sáhttet sámiid ruovttuguovllus dehálaš vugiin váikkuhit sidjiide oaivvilduvvon bálvalusaid buvttadeapmái. Stáhtadoarjja máksojuvvo sámedikki bokte sámiid ruovttuguovllu gielddaide. Ruovttuguovllu olggobeale sámegiela sosiála- ja dearvvastuohtadivššu goluide ii juolluduvvo sierra mearreruhta, baicce bálvalusaide dahjege dulkomii vejolaččat dárbbastuvvon ruhtadeapmi váldo gielddaid bušehtain.

8.2 Sámegeiat sosiála- ja dearvvastuohtabálvalusaid geavaheapmi oaivegávpotguovllus

Dán čielggadusas čilgejuvvui dušše sámegiela áššehasaid vásáhusat sámegiela sosiála- ja dearvvastuohtabálvalusain oaivegávpotguovllus.

Jearahallamiid mielde ii oktage sámegiela olmmoš leat geavahan iežas giela dahje bivdán dulkoma sámegillii, go son lea geavahan sosiála- ja dearvvastuohtabálvalusaid oaivegávpotguovllus. Jearahallamiin goittotge bodii ovdan, ahte olbmot geavahivčče bálvalusaid sámegillii, jos dat livččii vejolaš. Dát gáibida, ahte sosiála- ja dearvvastuohtabálvalusaid addi olmmoš máhtášii sámegiela, daningo olbmot vásihit dulkka geavaheami hehttet ja vejolaččat manjdit áššiid dikšuma.

8.3 Loahpas

Sosiálabálvalusaid ja dearvvastuohtafuolahusa bálvalusaid olis lea earenoamáš dehálaš, ahte buohcci sáhtta geavahit ja oazžut dieđuid iežas gillii ja oazžut divššu, mas váldo vuhtii su iežas giella ja kultuvra. Suomas sámegiela eatnigiellan hálli olbmot máhttet suomagiela dábalaččat viehka bures. Goittotge eandalitge vuorrasat sápmelaččain gávdnojit olbmot, geaid suomagiela máhttu lea fuotni dahje vejolaččat fuotnu áiggi mielde. Oaivegávpotguovllus berrešii smiehttat sámegiela bálvalusaid ollašuhhtima earenoamážit sierrajoavkkuide, nugo boarrásiidda, geat boarásmuvadettiin sáhttet dárbbastit eambo ahte eambo bálvalusaid dan gillii, maid sii leat vuosttamužžan oahppan.

Vaikke dán háve dárbu sámegiela geavaheapmái aššehasbálvalandilálašvuođas ii leatge, berrešedje gielddat maiddái oaivegávpotguovllus ráhkkanit sáméalbmoga ahkejuohkásumi struktuvrra nupástuvvamii. Gielddat berrešedje ráhkkanit dasa, ahte oaivegávpotguvlui ásaiduvvan sápmelaččat eai fárrige boarásmuvadettiin ruovttuguvlui, mas livčče vejolaččat fállan-

láhkai iežasgielat boarrásiiddikšun, baicce sii sáhttet dárbbášit sámegielat sosiála- ja dearvvasvuohtabálvalusaid, nugo boarrásiiddivššu, oaivegávpotguovllus. Vaikke sápmelaččaid gielalaš vuoigatvuodát leatge buorebut dorvvastuvvon ruovttuguovllus, de berre maiddá ruovttuguovllu olggobealde váldit vuhtii sápmelačča giela ja kultuvrra sosiála- ja dearvvasvuohtabálvalusain. Guhkes áigge plánemiin gielddat sáhttet garvit diliid, main sámi álbmoga vuoigatvuodát iežaset gillii ja kultuvrii bázášedje ollašuitekeahhtá oaivegávpotguovllus. Livččii dárbbášlaš čilget, mo ráhkkanit maiddá sámi álbmoga boarásmuvmamii oaivegávpotguovllus.

Giellat berrešedje lassin árvoštallat iežaset diehtjuohkinstrategiija sámegilli maiddá sosiála- ja dearvvasvuohtabálvalusaid bokte nu, ahte váldo vuhtii vuodđolága sápmelaččaid sajádat eamiálbmogin. Ovdamearkka dihte interneahhtasiidduid jorgalahttin sámegilli livččii okta vuohki váldit vuhtii sámegielat áššehasgotti.

Vehádatgiela seailuheapmi gávpotbirrasis, gos iežasgielat bálvalusat leat uhcán, sáhttá leat lossat. Earenoamážit giela sirdin mánáide gáibida vanhemiin aktiivvalášvuoda. Livččii dárbbášlaš maiddá suokkardit, ahte sáhttágo vanhemiid giela sirdima mánáide doarjut sosiála- ja dearvvasvuohtabálvalusain, earenoamážit rávvehatbálvalusain. Rávvehagas dikšunbargiid berrešii skuvlet vehádat- ja mánggakultuvrrat bearrašiid doarjumii vanhemiid kulturbajásgeassimis. Máná eatnigiela oahppan álgá dalánaga máná riegádeami maŋŋá, nuba livččiige dehálaš, ahte sámegielat vanhemat hállet mánnáseaska sámegiela gitta álggu rájes. Rávvehaga doarjja deattuhuvvošii dán áššis earenoamážit gávpotbirrasis, mas giela molsun váldoálbmoga gillii lea álki.

Servodaga mánggabealat sámesogat olbmo doarjun sámegiela ja sámi kultuvrra seailuheamis ja aktiivvaláš ovddidandoaimmat leat dehálaččat kultuvrra seailuheami dáfos. Sámebearrašiid doarjuma giela seailuheamis ja sirdimis maŋit buolvvaide berrešii álggahit juo dalle go bearaš sirdášuvvá geavahit rávvehatbálvalusaid.

Doaimbidjoevttohusat 4

- Čielggadus sámegiela ja kultuvrra vuhtiiváldimis oaivegávpotguovllu sosiála- ja dearvvasvuohtabálvalusain.
- Sámegielat diehtjuohkima plánen sosiála- ja dearvvasvuohtabálvalusain
- Sámevánhemiid doarjun iežaset kultuvrra ja giela seailuheamis rávvehatbálvalusain

9. SÁMEGIELAT KULTURBÁLVALUSAID FÁLLU OAIVEGÁVPOTGUOVLLUS

9.1 Sámi kultuvra oaivegávpotguovllus

Nugo ovdalis lea boahtán ovdan, de sápmelaččain lea maiddái oaivegávpotguovllus vuodđovuogiatvuodalaš sajádat iežaset gillii ja kultuvrii. Kulturbálvalusaid lágideamis lea lágain dušše mediabálvalusaid ja girjerájusbálvalusaid olis váldon vuhtii sámegealla. Mañit láhka geatnegahtá dušše sámiid ruovttuguovllus doaibmi girjerádjosiid.

9.1.1 Sámi kulturdoaimma oaivegávpotguovllus

Vuosttas sámi kultuvrra dorjon searvi Suomas lea leamaš Sámi čuvgehussearvi, mii doaimmai Helssegis jagiid 1932–2007. Searvi lei suomelaččaid gaskavuodas doaibmi sámi kultuvrra doarju searvi, mii barggai mánggabealagit kulturbarggu sámi kultuvrra ávkin oppa Suoma riikkas. Sápmelaččaid vuodđudan searvvit leat leamaš guokte oaivegávpotguovllus: Mii-searvi jagiid 1974–1981 ja City Sámit rs.

Oaivegávpotguovllus doaibmi sápmelaččaid searvi City Sámit lea vuodđuduvvon jagis 1988 bealuštit gávpotsápmelaččaid kultuvrralaš, vuogiatvuodalaš ja ekonomalaš áššiid ja ovddidit sin oktiigullelašvuoda. Dán áigge searvái gullet 120 lahtu. Searvi lea doaibman aktiivvalaččat ja dat lea doaibmamis bokte čohkken sápmelaččaid oktii ja gaskkustan dieđuid sápmelaččain eará gávpotlaččaide. Dasa lassin dat lea lágidan earret eará semináraid, feasttaid, konsearttaid sihke giella-, duodje- ja luohtegurssaid. Nugo ovdalis lea boahtán ovdan, de searvi lea maiddái aktiivvalaččat figgan ovddidit oaivegávpotguovllu sámegeilat bálvalusaid. Searvvi ulbmilin lea ovddidit oaivegávpotguovllus orru sápmelaččaid gielalaš ja kultuvrralaš vuogiatvuodaid ja áššiid sihke doaibmat sámi kultuvrra čájáhuslássan máilbmái.⁷⁸

City Sámit –searvi lea leamaš aktiivvalaččat ovddideamen earret eará sámegeilat beaivedivššu álggaheami. Searvi lea lágidan jeavddalaččat sámegeiela háleštallanrieggáid sámegeilmáhtu doalaheami várás juo njealji jagi áigge. Gursa lea oaivvilduvvon olbmuide, geat leat oahpahallamin giela ja dat lea lágiduvvon oktii vahkus guokte diimmu hávil Franzenias. Gursa lea lágiduvvon City Sámit –searvvi ja universiteahta ovttasbargun. Gurs-

78 City Sámit doaibmamuitalus 2006

sa ulbmilin lea oahpahallat geavahit sáme giela árgabeaigiellan. Gurssas oahppit lohket sáme gielat teavsttaid ja háleštallet sáme giellii. Oassálastiid mearri lea laskan jagis jahkái ja dán jage oassálastit leamaš sullii 7-9.

Jearahallamiin bođii ovdan, ahte vuohttimis lea, ahte beroštumi unnun eaktodáhtolaš searve bargui. City Sámit –searvvis ii leat iežas báiki gosa čoahkkaniit. Jearahallamiin bođii ovdan, ahte čoahkkimat leat dollon mánggain sajiin, nugo earáge servviin, muhtumin gean nu ruovttus. Jearahallamiin badjánii sávaldat iežas sámi kulturviesus oaivegávpotguovllus. Evttohusain lei jurdda, ahte viesus sáhtášii doaibmat ovdamearkka dihte sáme gielat beavedikšu, danin dat báiki berrešii leat Helssega guovddáža lahkosis.

Jearahallamiid mielde sámi kultuvra vuhtto oaivegávpotguovllu gáhtaid alde dušše earenoamáš ávvudemiid oktavuodas, nugo sápmelaččaid álbmotbeaivvi guovvamánu 6. beaivve. Sápmelaččat oidnojedje ivdnás gávttiiguin ja eahketkonsearttaiguin Helssega gáhtaid alde maiddá ovdamearkka dihte City Sámit -searvvi 20 jagi -ávvudoaluid oktavuodas cuoŋománu 26. beaivve 2008. Čielggadusa dahkama áigge oaivegávpotguovllus lei premieara filmmas *1852 Guovdageainstuiimit*, mii vuodđuduvvá duotta dáhpáhussii. Filbma lea buvttaduvvon ja govvejuvvon Norgga bealde. Oaivegávpotguovllus doaibmi sámi kulturviessu sáhtášii doaibmat sápmelaččaid deaivvadanbáikin, ja dat sáhtášii buktit ovdan sápmelaččaid kultuvrra konkrehtalabbot oaivegávpotguovllus.

9.1.2 Loahpas

Oaivegávpotguovllu sámi kultuvrra oidnon gáhtaid alde ii leat juohkebeaivválaš. Oaivegávpogis doaibmi sámi searvi lea doaibman aktiivvalaččat juo moatti logijagi áigge ja lágidan sierralágan kulturdáhpáhusaid ja figgan ovddidit sáme gielagiid vuoigatvuodaid. Oaivegávpotguovlu lea geográfalaččat viiddes guovlu, eaige sápmelaččat oro čoahkis mange dihto guovllus dahje oppa seamma gielddasge. Daningo servodagas ii leat iežas deaivvadanbáiki, lea riegan jurdda sámi kulturviesus.

Kulturviessu čohkkešii oaivegávpotguovllus orru sápmelaččaid oktii, dalle iežaset giela ja kultuvrra seailluheapmái oaivegávpotguovllus livčče buoret vejolašvuodát. Ovdamearkka dihte Oslos lea sámi kulturviessu, mii lea vuodđuduvvon jagis 2004.⁷⁹ Kulturviesus doaibmá earret eará gávp, mii vuodá ovdamearkka dihte sámi čijaid, girjjiid ja musihka ja

⁷⁹ Kulturdálu leat vuodđudan Samefolkets parti, Oslo Sámiid Searvi, Samisk Folkeforbund ja Samisk Sosialdemokratisk forening.

galleriija, mas leat ovdan sámi dáiddáriid buktagat. Oaivegávpotguovllus sápmelaččaid kulturviesus sáhtáshedje seamma viesus vejolaččat doaibmat maiddái sápmelaš beaivedikšu.

Doaibmobidjoevttohusat 5

- Suokkardanláhkai sámi kulturviesu dahje –saji vuodđudeapmi Helssegii

9.2 Sámegielat mediabálvalusat

9.2.1 Seddosat

Jagi 1999 álggus fápmui bohtán Yleisradio OS:s addon lága (1380/1993) 7 §:a 4 čuoggá mielde oktasašrádiodoaibma berre almmolaš bálvalusa sierra doaibman meannudit prográmmabálvalusdoaimmastis seammalá-gan vuodustusain suoma- ja ruotagielat riikkaássiid ja buvttadit bálvalusaid sáme-, romána- ja seavagillii sihke heivvolaš osiin maiddái riikka eará giellaajoavkkuide.

9.2.2 Sámegielat media Suomas

Yleisradio vuollásažžan doaibmi Sámi Rádío lea deháleamos sámi media Suomas. Jeavddalaš rádiosáddagat sámegillii álge Suoma bealde jagis 1947. Sámi Rádío lea áidna kanála, mas sápmelaččat sáhttet guldalit oddasiid ja prográmmaid iežaset eatnigillii. Rádío doaibmaguovddáš lea Anáris ja lassin Sámi Rádíos leat báikkálaš doaimmahusat Ohcejogas ja Eanodaga Gáresavvonis. Eanaš prográmmain buvttaduvvo davvisámegillii, muhto prográmmat buvttaduvvojit maiddái anáraš- ja nuortalašgillii. Sámi Rádíos lea dehálaš mearkkašupmi sámegiela ovddideamis ja sámi kultuvrra seailluheamis. Dasa lassin dat lea historjjás áigge nannen sápmelaččaid servodahkii gullevažvuoda ja oktiigullevažvuoda.⁸⁰ Suoma sámegielat rádío bargá lassin beaivválaččat ovttas eará Davviriikkaid Sámi Rádíoiguin.⁸¹ Jahkásaččat Sámi Rádío sádde sullii 2000 diimmu prográmma, man sáhttá dán áigge guldalit maiddái interneahtha bokte.

Norga ja Ruotta álggahedje sámegielat TV-oddasiid ovttasbuvttadeami čakčat 2001. Suoma yleisradio searvvai buvttadit jagi 2002 álggus.

80 Sara 2007: jurddabohtosat

81 Norggas lea NRK Sámi rádío ja Ruotas SVT Sámi rádío.

Nugo rádioge bealde, de maiddái TV-odđasat lea eanaš davvisámegilli. Odasstudio lea Norgga bealde Kárášjoga, gos sáddejuvvojit odđasat Supmii, Ruttii ja Norgii, muhto juohke riikkas buvttaduvvojit odassáгат sáddagiidda. Go Suoma televišuvnna digitaliserejuvvui, de Odđasiid sáddegohte FST5-kanálas. Odassáddagiin ii leat fásta sáddenáigi, muhto dat sáddejuvvojit d. 22.00-00.00 gaskasaš áigge.

Jagi 2007 rádjai Suomas eai leat leamaš odđasiid lassin eará bissovaš sámegielat TV-sáddagat, dassáži go maiddái Suomas álggahuvvui mánáide oavvilduvvon prográmma sádden. Čakčat 2007 oidnogodii yleisradio-kanálas sámegielat mánáidprográmma, man namma lea Unna Junná, mii bistá vahkkosaččat 15 minuhta. Prográmma váldogiellan lea davvisámegiella, muhto das leat maiddái anáraš- ja nuortalašgielat sisdoallu. Prográmma buvttaduvvo ovttasrádiid Ruota SRK oktasašrádioin. Prográmma sáddejuvvo juohke sotnabeaiidit FST5-kanálas.

Davvisámegillii almmustahtto eanaš sámegielat girjjálašvuodas ja bláđiin. Eanaš goasttidandoaimmas dáhpáhuvvá goittotge Norggas. Dán háve Suomas ii almmustuva davvisámegielat dahje nuortalašgielat áviisa olláge,⁸² muhto anárašgielat almmustuvvá. Anárašgillii lea almmustuvvan Suomas jagi 1986 rájes *Anaráš*-nammasaš áigodatčála, mii almmustuvvá 4-5 háve jagis. Áigodatčála doaimmahuvvo nuvttá buot anáraččaide ja anárašsámegiela searvvi doarjjalahtuide. Dasa lassin interneahτας lea almmustuvvagoahtán čakčamánu 2007 rájes oktii vahkus anárašgielat interneahttabláđdi *Kieras*.

9.2.3 Sámegielat media geavaheapmi oaivegávpotguovllus

Vaikke sámegielat media čuovvun oaivegávpotguovllus ii leatge seamma álki go Davvi-Suomas, de oaivegávpotguovllus orru sápmelaččat guldalit ja gehččet sámegielat media. Nugo mediačuovvumis muđuige, maiddái sápmelaččaid gaskavuodas lea girjái vuhta das, man media olbmot čuvvot ja olugo áiggi sii geavahit dasa.

Oaivegávpotguovllus oidnojit sámegielat odassáddaga, muhto prográmain lea eará sáddenáigi go Davvi-Suomas. Jearahallamiid mielde olbmot vásihedje sámegielat odđasiid sáddenáiggi fuotnin. Mánngat jearahallon olbmo muihtaledje, eandalitge barggusjohtti, bearašolbmot ja vuorrasat olbmot, ahte sii eai čuovo sámegielat odđasiid daningo dat sáddejuvvojit nu mañjit. Jearahallon olbmot atne dan maiddái fuotnin, ahte Odđasiid

82 Davvisámegielat bláđdi Sápmelaš almmustuvai jagi 2004 rádjai.

sáddenáigi nuppástuvvá beaivválaččat ja danin sii gártet juohke beaivve sihkkarastit sáddenáiggi, jos sii háliidit geahččat TV:s eaige sis leat vurkenbiergasat. Olbmot árvvoštalle sáddenáiggi eahpesihkarvuoda ja maŋŋidis áigemuttu measta juohke jearahallamis. Jearahallamiin bođii ovdan sávaldat sámeielat ođassáddagiid sirdin fásta sáddenáigge álgoeahkedii. Ođđasat-sáddaga lea vejolaš geahččat maiddái internehta bokte. Mánŋgat jearahallon olbmui geavahedje dán vejolašvuoda ávkin, muhto eandalitge vuorrasut álbmotoassi ii geavat internehta ođasarkii. Jearahallon olbmuid mielas sámeielat ođđasat leat dehálaččat danin, ahte dain gullá sámeiela ja davviriikkalaš sámevuovllu ođđasiid, main ii muđui mitaluvvošii riikkadási ođassáddagiin. Olbmot maiddái vásihedje, ahte sámeielat ođđasat lasihit eará álbmoga dieđu sápmelaččain ja sámeservodahkii áigeguovdilis áššiin.

Jearahallamiin bođii ovdan maiddái Unna Junná –mánáidprográmmaid dehálašvuolta. Mánábearrašiid lassin maiddái dakkár dálloaluin gehččet prográmma, main eará mánáidprográmmaid eai geahča. Unna Junná –prográmmas vásihuvvui dehálažžan das geavahuvvon giella ja prográmma sámi kultuvrra ovdanbuktin. Prográmma govvaovdanbuktin fállá maiddái dakkár olbmuide, geat eai máhte giella, molssaevttolaš lása davviguovllu eallimii ja sámi kultuvrii, daningo dat buktá earálgan oainnu davviguovlluid eallimii go árbevirolaččat máidnun dahká. Goittotge jearahallamiin olbmot árvvoštalle sámeielat mánáidprográmmaid smávva meari.

YLE Sámi Rádío lea vejolaš guldalit dušše internehta bokte oaivegávpotguovllus. Jearahallamiid vuodul mánŋgat oaivegávpotguovllu sápmelaččat geavahit dán vejolašvuoda ávkin, muhto mánŋgasis gávnnaledje dan maiddái váddán. Olbmot gávnnaledje eanaš, ahte lea buorre go gávdno vejolašvuolta guldalit sáddagiid ja arkiverjuvvon sáddagiid internehta bokte, daningo rádío ii muđui gullo oaivegávpotguovllus ja internehta lasiha vejolašvuoda guldalit báddejuvvon sáddagiid alces heivvolaš áigái. Goittotge earenoamážit boarrasut álbmotoassi ii gulda Sámi Rádío olláge oaivegávpotguovllus, muhto guldala dan go fitná Davvi-Suomas. Jearahallamiid mielde olbmot guldalivčče Sámi Rádío dávjjibutge, jos dan livččii vejolaš guldalit riikkadási rádiokanálan ovdamearkka dihte biilarádío bokte.

Dušše oassi jearahallojuvvon olbmui mitalii diŋgot sámeielat áviissa ruoktot, oassi fas fitná lohka sámeielat áviissa girjerádjosis. Buohkat jearahallon olbmui eai goittotge čuovo sámeielat áviissaid. Oktan sivan dása mitaluvvui dat, ahte ovdamearkka dihte Norgga bealde almmustuvvi áviissas leat eambo Norgga beale Sápmái guoski ođđasat ja menddo unnán Suoma beale ođđasat. Oassi jearahallon olbmui dasa las-

sin lei gávnahan, ahte Norgga sámegiela áviissain geavahuvvon sámegiela suopman lei amas ja muhtun muddui juoba váttis áddet.

Jearahallon olbmot vásihedje dábáláččat, ahte sámegiela mediafálaldagat lea menddo unnán. Livččii dárbu sámegiela prográmmaide, earenoamážit mánáid- ja nuoraidprográmmaide, sihke Suoma bealde almmustuvvi davvisáme- ja nuortalašgiela áviisii ja maiddá oaivegávpotguvlui galggašii gullot sámegiela rádio.

9.2.4 Loahpas

Vejolašvuohta gullat ja lohkat iežas eatnigiela media vásihuvvui dehálažžan. Dasa lassin oaivegávpotguovllu sápmelaččat leat urbána orrunbirrasis fuolakeahhtá beroštuvvan sámeguovllu oddasiin ja dáhphusain. Sámegiela mediaid čuovvun gáibida goittotge eanet iežas aktiivvalašvuođa go suoma- dahje ruotagiela media čuovvun. Vai olmmoš oaidná sámegiela TV-oddasiid oaivegávpotguovllus, de son galgá beaivválaččat čuovvut sáddenáiggi, vurket ođassáddaga dahje geahččat sáddaga interneahras. Vai beassá lohkat davvisámegiela áviissa, de galgá mannat dihto oaivegávpotguovllu girjerádjosiidda dahje diŋgot áviissa Norggas. Dasa lassin, jos háliida guldalit sámegiela rádio, lihkosmuvvá dat dušše interneahra bokte.

Olbmot giitaledje sámegiela rádiosáddagiid meari, earenoamážit davvisáme- ja anárašgillii. Sámi rádio guldalanvejolašvuođaid ráđjašuvvan oaivegávpotguovllus dušše fal guldaleapmái interneahra bokte, dagaha Sámi Rádio gullonguovllu olggobealde orru sápmelaččaid sierraárvosaš sajádahkii. Daningo sámegiela rádioprográmma guldaleapmi gáibida dakkár birgasa, mas lea interneahraoktavuohta, ráđdje dat guldalanvejolašvuođaid. Sámegiela rádio gullonguovllu berrešii viiddidit gokčat oppa riikka.

TV-buvttadeamis oddasiid ja mánáidprográmmaid lassin eará sámegiela prográmmat váilot oalát. Čoavddusin dán dillái sáhtášii leat sámegiela prográmmabuvttadeami álgaheapmi dahje sámegiela prográmmaid oastin eará Davviriikkain. Earenoamáš dehálaš livččii fidnet mánáide ja nuoraide oaivvilduvvon sámegiela TV-prográmmaid. Sámi kultuvrra dáfos ja sámegillii dahkkon TV-prográmmat leat maiddá eará olbmuide guovlanlássá sámi kultuvrii. Sápmelaččat vásihit, ahte prográmmat áddet earáide lasi dieđu sápmelaččaid birra, dasto ”eksotalaš” ja daid oainnuid sadjái, mat vuodđuduvvet stereotypaide boahá duodalaš diehtu.

Sámegillii ihtet oppa áigge odđa sánit. Suomas hállon sámegielaide lea iežas kanála dušše sámegielat rádiokanála bokte, muhto prentejuvvon kanála váilu. Dat doalvu dasa, ahte sámegielat odastearpmat eai beasa leavvat lunddolaččat čállojuvvon giela bokte. Suomas lea davvisámegillii almmustuvvi áviissa dahje bládi vátni. Dasa lassin berrešii movttiidahttit vuodđudit nuortalašgielat media.

Sápmelaččaid váikkuhanvejolašvuodaid sidjiide guoski oktasašrádiodoaimma plánemis ja hálddahusas berrešii lasihit. Maiddái veahkkevuoigatvuohtaáššeolmmoš Rautio⁸³ dagai ieš álgaga dutkat jagis 2003 sápmelaččaid váikkuhanvejolašvuodaid lasiheami Yleisradio Os: i hálddašanorgánain. Veahkkevuoigatvuohtaáššeolmmoš Rautio gávnnahii mearrádusastis earret eará, ahte sápmelaččaid berre atnit earenoamáš vehádahkan, man sajádat juoga nu muddui spiehkka eará vuodđolága 17 §:a 3 momeanttas máinnašuvvon joavkkuin. Dán geažil berrešii suokkardallat, heivego sápmelaččaid dálá váikkuhanvejolašvuohta oktii lágain dovddastuvvon sápmelaččaid sierra sajádagain. Veahkkevuoigatvuohtaáššeolmmoš Rautio gávnnahii mearrádusastis dan, ahte gávdnojedje maiddái vuoigatvuođalaš vuodđustusat nannet sápmelaččaid ovddastumi Yleisradio Os:i hálddahusas, mii livččii prinsihpalaš ovdanbuktojuvumi sámegiela ja sámi kultuvrra doarjuma bealis.

Doaibmobidjoevttohusat 6

- Sámegielat rádio gullonguovllu viiddidit gokčat oppa Suoma
- Sámegielat mánáidprográmmaid meari lasiheapmi ja sámegielat nuoraidprográmmaid laktin prográmma
- Davvisámegielat áviissa vuodđudeapmi
- Nuortalašgielat media vuodđudeapmi
- Sámegielat TV-buvttadeami lasiheapmi ja sápmelaš váikkuhanvejolašvuodaid lasiheapmi oktasašrádiodoaimmas

10. VÁSÁHUSAT VÁLDOÁLBMOGA MIELLAGUOTTUIN

Gáttut ja jáhkut ráhkadit vuoddu vealaheapmái. Sápmelašvuohta ii álot boađe ovdan árgabeavvi diliin, daningo sápmelaččat eai earrán olgguldas hámiset beales álot sierra etnihkalaš joavkun váldoálbmoga joavkus. Sápmelašvuhtii lea árbevirolaččat lakton sámegákti, mii lea anus dán

83 31.12.2003/dnro 112/2/01

áigge eanaš olbmui dušše ávvudilálašvuodain, nugo bearaš-, feasta- ja eará dilálašvuodain. Dán áigge oarjemáilmmi biktasat leat buhtten ovdalis áigge árgabeaigárvvuid gávttiid. Dán láhkai sápmelašvuoha ii álot boade ovdan eará go ovdamearkka dihte sápmelačča iežas ovdanbuktán vuorrov áikkhusdilálašvuodain dahje muhtumin sohkanama vuodul.

10.1 Sápmelaččaid oaivegávpotguovllus vásihan miellaguottut

Jearahallamiid mielde miellaguottut sápmelaččaid ektui lea nuppástuvvan buorebun go didolašvuoha lassána. Dáid olbmuid mielde, geat leat orron guhkimus áigge oaivegávpotguovllus, oainnut sápmelaččaid ektui leat áiggi mielde buorránan. Jearahallamiin bodii ovdan, ahte sámegielat oddasat leat lasihan didolašvuoda sápmelašvuodas ja davviguovllu áššiin. Jearahallon olbmuid vásáhusaid mielde suopmelaččat gehččet sámegielat oddasiid, daningo háliidit oaidnit mo olbmot ellet davvin ja daningo sii háliidit gullat sámegiela. Oddasiid visuálavuoha fállá geahččái vejolašvuoda guovlalit sápmelaččaid eallimii.

Vel 1990-logu loahpageahčen sápmelaččat ožžo vástidit stereotyhpalaš gažaldagaide, nugo orrotgo sápmelaččaid ain goađis ja leago davvin geaidnofierbmádat. Dán áigge dávjá jerron gažaldagat laktásit olbmo birgemii davvin dálvit ja sámegillii. Dávjá jearrit háliidat gullat makkár lea hállon sámegiella ja diehtit, mo dihto áššit sámegillii daddjojuvvojit.

Máŋggaid jearahallon olbmuid mielas sápmelašvuoha boahtá ovdan sohkanamas, man vuodul dávjá jerro olbmo oktavuoha davás ja sápmelašvuhtii. Jearahallamiid mielde beroštupmi sámi kultuvrii ja sámegillii vuhtto árgabeaieallimis jagi áigge nu olu, ahte álot olmmoš ii veaje oppa vástiditge buot vejolaš gažaldagaide dárkket. Earenoamážit ássehasbálvalanbarguid bargit gártet vástidit maiddái sápmelašvuhtii guoski gažaldagaide iežaset barguid lassin.

Jearahallamiid mielde sápmelaččat eai váldooasis leat vásihan árgabeaierasismma dahje vealaheami váldoálbmoga dáfos. Dušše okta jearahallon olmmoš mitalii, ahte sápmelašvuoha loktanii ovdan vealaheaddji vugiin bargosaji riidodilis. Dilli čovdojuvvui seammás. Dasa lassin vehádatáittardeaddji dihtosii lea boahtán dáhpáhus, mas gávttehas sápmelaččat eai beassan sisa restauráŋjii. Dan sadjái juohke sápmelačča jearahallamis bodii ovdan dat, ahte eará álbmogis lea ollu beroštupmi sámi kultuvrra ja sámegiela ektui. Jearahallon olbmot vásihedje ahte eará álbmogis ii lean doarvái diehtu sápmelašvuodas. Dan boadusin reakšuvdnan lei dábálamossit diehtoáŋgirvuoha ja beroštuvvan gažaldagat.

10.2 Loahpas

Olbmot atne váldoálbmoga miellaguottuid viehka positiivvalažžan jearahallamiin. Goittotge didolašvuohta sámegielas ja sámi kultuvrras lea dávjá heittot, ja suomelaččaid didolašvuođas sámi vehádaga ektui lea olu buoridanmunni. Sápmelaččat doibmetge dávjá kultursáttaoimmožin ja sii gaskkustit dieđu iežaset kultuvrras, historjjás sihke dábiin ja njulgejit dala stereotypiaid.

Áššálaš diehtu sápmelaččain lea maŋimuš áiggiid lassánan, muhto dát diehtu lea dala skála mielde goittotge menddo uhcán. Medias sápmelaččaide guoski odđasiin lea deaddu ovttaskas riidodiliin dahje eará áigeovdilis áššiin. Olbmot, geain lea heajos vuodđodieđut sámi kultuvrra ja historjjás, eai dalle máhte laktit odđasiid viiddit oktavuhtii ja sápmelašvuođas sáhtá dasto šaddat boahit govva. Jearahallon sápmelaččat oaivvildedje, ahte sámegielat prográmmat goittotge váikkuhit positiivvalaš vugiin nu, ahte didolašvuohta sápmelašvuođas lassána.

Vearrámus váilevašvuohta dál lea sámi kultuvrra ja historjjá oahpahusa váilun vuodđooahpahasas. Sápmelaččat lea bissovaš oassi Suoma servodagas ja dál maiddái oassi oaivegávpotguovllus. Dasa lassin sápmelaččaid historjá lea maiddái oassi suomelaš servodaga historjjás. Danin sámi kultuvrra ja historjjá oahpahus berrešii leat vuodđoskuvllas.

Doaimbidjoevttohusat 7

- Sámi kultuvrra ja historjjá oahpahusa laktin vuodđooahpahusa oahpaplánaide

GÁLDUT

Aikio-Puoskari, Ulla 2007: Saamelaisopetus osana suomalaista peruskoulua – Kielenvaihdoksen vai revitalisaation edistäjä? Teoksessa Ylikoski, Jussi & Aikio, Ante (doaimm.): Sámit, sánit, sátnehámit. Riepmočála Pekka Sammallahtii miessemánu 21. beaivve 2007. Suomalais-Ugrilaisen Seura. Helsset.

Aikio-Puoskari, Ulla 2006: Raportti saamelaisopetuksesta Pohjoismaiden peruskouluissa. Pohjoismainen vertailu opetuksen perusedellytysten näkökulmasta. Saamelainen Parlamentaarinen neuvosto, Ánar, 73-84.

Berglund, Raija 2008: Ett barns interaktion på två språk. En studie i språkval och kodväxling. Vaasan yliopisto. Vaasa.

Latomaa, Sirkku 2007: Oma kieli kullan kallis. Opas oman äidinkielen opetukseen. Opetushallitus. Helsset.

Lindgren, Anna-Riitta 2000: Helsingin saamelaiset ja oma kieli. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsset.

Lundström, Birgitta, Miettinen Tarmo, Keinänen Anssi, Airaksinen Jenni, Korhonen Anne 2008: Yhdenvertaisuuslain toimivuus. Tutkimusraportti viranomaisten käsityksistä sekä oikeus-, laillisuusvalvonta- ja lainvalvontakäytännössä. Työ- ja elinkeinoministeriö/ Strategia ja ennakointiyksikkö. Helsset.

Näkkäläjäarvi, Klemetti 2007: Saamen kielilain toteutuminen vuosina 2004–2006. Kertomus saamen kielilain toteutumisesta. Saamen kielineuvosto / saamen kielen toimisto.

Opetushallitus 2004. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 20044. Päätökset 1-3/011/2004. Helsset.

Pasanen, Annika 2004: Inarinsaamelainen menestystarina: kielipesästä kaksikielisyyteen. Teoksessa: Latomaa, Sirkku (doaimm.) 2004: Äidin-kieli ja toiset kielet. Pohjoismainen kaksikielisyytyöpaja Tampereella 18.-20.10.2002. Tampereen yliopisto. Tampere.

Sámedikki diedáhus 2008: Sámegielat sosiála- ja dearvvasvuohtabálvalusaid oažžuma 160 000 euro. Sámediggi 4.2.2008.

Sara, Inker-Anni 2007: Sámi Radion toimittajien käsityksiä saamelaisen median tehtävistä. Sámi Instituutta. Guovdageaidnu.

Vuolab-Lohi, Kaarina 2007: Pohjoissaamen kielen tilanne sekä kehittämistarpeet. Lausunto Kotimaisten kielten tutkimuskeskukselle maaliskuussa 2007.

Väestörekisterikeskus 2008: Väestökirjahallinnon taskutieto 2008. Folkbokföringsförvaltningens fickfakta 2008. Helsinki.

Vehádatáittardeaddji jahkemuitalus 2007

Interneahttagáldut

Tilastokeskus: Veahkadat 31.12.2007 / lohkkon 30.6.2008

www.galdu.org / lohkkon 7.5.2008

www.samediggi.fi / lohkkon 7.5.2008

www.samer.no / lohkkon 30.6.2008

Láгат, láhkaásahusat ja soahpamušat

Buohcevahátláhka 585/1986

C169 Indigenous and tribal peoples convention, ILO 1989

Davviriikkalaš sámesoahpamuš

Ekonomalaš, sosiálalaš ja čuvgehuslaš vuoigatvuodaid konvenšuvdna (SoaR 6/1976)

Eurohpa olmmošvuoigatvuohtasoahpamuš (SoaR 18–19/1990)

Eurohpa ráđi rápmakonvenšuvnna nátionála vehádageid suodjaleapmái várás, SoaR 1/1998

Eurohpa ráđi vuodđogirjji guovlo- dahje vehádatgielaid várás, SoaR 23/1998.

Hálddahuslágageavahanláhka 586/1996

Hálddahusláhka 434/2003

Gielddaid stáhtaossodatláhka 1147/1996

Girjerájušláhka 904/1998

Juguhisvuohtabargoláhka 828/1982

Láhka ámmátlaš skuvlejumis 630/1998

Láhka bálvalusain ja doarjjadoaimmain, mat lágiduvvojit lámisvuoda vuodul 380/1987

Láhka buohcci sajádagas ja vuoigatvuodain 785/1992

Láhka doaibmabijuin borgguheami geahpedeami várás 693/1976

Láhka elektriikalaš áššedikšumis eiseváldidoaimmas 13/2003
 Láhka mánáid beaivedivššus 36/1973
 Láhka ministeriijaid ja stáhta eará eiseválddiid mearrádusčoakkáldagain 189/2000
 Láhka našunála vehádagain suodjaleapmái guoski rápmakonvenšuvnna muhtun njuolggadusaid dohkkeheamis, SoaR 1/1998
 Láhka oahpahus- ja kulturdoaimma ruhtadeamis 635/1998
 Láhka riektegeavvamis rihkusáššiin 689/1997
 Láhka sámegeiela geavaheamis eiseválddiin 516/1991
 Láhka sosiálafuolahusa áššehasa sajádagas ja vuoigatvuodain 812/2000
 Láhka Suoma seadusčoakkáldagas 188/2000
 Láhka struktuvraruhtarájusprográmmaid riikkadási hálddašeamis 1353/1999
 Láhka Yleisradio Os:s 1380/1993
 Láhkaásahus Eurohpa rádi vuoddogirjji guovlo- dahje vehádatgielaid várás fápmuibidjamis 149/1998
 Láhkaásahus našunála vehádagain suodjaleapmái guoski rápmakonvenšuvnna fápmuibidjamis ja soahpamuša muhtun njuolggadusaid dohkkeheami birra addon lága fápmuiboahtimis, SoaR 2/1998
 Láhkaásahus Suoma Rukses Ruossas 239/2000
 Láhkaásahus Suoma searvamis Eurohpa uniovdnii dahkkon soahpamuša fápmuibidjamis ja soahpamuša muhtun njuolggadusaid dohkkeheami birra addon lága fápmuiboahtimis, SoaR 103/1994
 Logahatláhka 629/1998
 Oahpahráđđehusa mearrádus 1-3/011/2004: Vuoddoaoahpahusa oahpaplánat vuoduštusat 2004
 Ovdadutkanláhka 449/1987
 Ovtastuvvan nášuvnnaid eamiálbmogiid vuoigatvuodaid julggaštus
 Ovtastuvvan nášuvnnaid konvenšuvdna siviila- ja politihkalaš vuoigatvuodaid birra
 Ovtastuvvan nášuvnnaid olmmošvuoigatvuodaid julggaštus
 Ovtaveardásašvuohtaláhka 21/2004
 Poastabálvalanláhka 313/2001
 Sámi giellaláhka 1086/2003
 Sierrabuohccedikšunláhka 1062/1989
 Siviila- ja politihkalaš vuoigatvuodaid konvenšuvdna (SoaR 7-8/1976)
 Studeantaláhkaásahus 1000/1994
 Vuodđoláhka 1999/731
 Vuoddooahpahusláhka 628/1998

Cealkámušat, árvalusat, ohcamušat ja mearrádušat

Ráđđehusa árvalus 2003: Ráđđehusa árvalus Riikkabeivviide sámi giel-
lalahkan 46/2003

Sámedikki cealkámuš gielddaid ruhtadan- ja stáhtaossevuogáda-
ga ođasmahttinbargojovkui 12.2.2008: Eahpedábalaš hárve ássama
ja sápmelašvuoda vuhtiiváldin ođđa stáhtaossodatvuogádagas (174/
D.a.2/08)

Sámedikki cealkámuš oahpahasministerijai 21.9.2007: Cealkámuš háp-
mosis skuvlejumi ja dutkamuša ovddidanplánan jagiide 2007–2012 (441/
D.a.2/07)

Sámedikki cealkámuš oahpahasministerijai 30.9.2007: Cealkámuš
oahpahasministerija ovttaveardásašvuohaplána 2005–2007 ulbmiliid
ollašuvvamis (494/D.a.2/07)

Sámedikki evttohus oahpahasministerijai 28.12.2006 (610/D.a.2)

Sámedikki cealkámuš riikkabeivviid ruhtaválgagotti čuvgehus- ja
dieđajuhkosii 29.10.2007: Stáhtadoarjagat sámeoahpahusa ja sámegielat
oahppomateriála ovddideapmái sihke sámegielat kultuvrra ja sámeser-
vviid doarjumii jagi 2008 bušehtas. (485/D.a.4/2007)

Smávvmánáidbajásgeassima vuoduštusat

Stáhta bušehtta: Sierra stáhtadoarjja sámegielat sosiála- ja dearvvasvuoh-
tabálvalusaid dorvvasteami várás

Vanhanena I ráđđehusa prográmma (2003–2007)

Vanhanena II ráđđehusa prográmma (2007–2011)

Veahkkevuoigatvuohtakánslera mearráduš 18.10.1991 dnro 813/1/89:
Fuomášumi gidden gieldda geatnegasvuhtii fuolahit gielalaš
ovttaveardásašvuodas mánáid beaivedivššus

Veahkkevuoigatvuohtakánslera mearráduš 20.12.2007 dnro 3906/2/07:
Sámegielat skoviid váilun bolesa lohpehálddahas

Veahkkevuoigatvuohtakánslera mearráduš 31.12.2003 dnro 112/2/01:
Sápmelaččaid vejolašvuohhta doaibmat Yleisradio Os. hálddašanorgánain
Vehádatáittardeaddji cealkámuš Eanodaga gildii 12.10.2007
(1424/65/2006)

Vehádatáittardeaddji cealkámuš Roavvenjárgga gávpogii 11.5.2007
(2256/65/2005TM)

Vehádatáittardeaddji ohcamuš vealahanášsis vealahanlávdegoddái
29.11.2007 (2256/65/2005TM)

Mielddus 1: Sámiid lohkomearri jagi 2007 Sámediggeválggain.

	0-10 -jahkásaččat	11-17 -jahkásaččat	18-24 -jahkásaččat	25-34 -jahkásaččat	35-44 -jahkásaččat	45-54 -jahkásaččat	55-64 -jahkásaččat	65-74 -jahkásaččat	75-84 -jahkásaččat	badjel 85 -jahkásaččat	Jienastan- vuorigalaččat oktiibuot	Sámiid oktiibuot
21.1.2008 10:14												
Eanodat	41	47	49	30	38	66	53	35	20	11	279	390
Anár	281	264	209	195	243	367	293	199	116	41	1488	2208
Ohcejohka	103	69	74	65	91	120	108	96	63	20	583	809
Lappi bálggus/ Soadegilli	22	23	8	18	12	28	23	20	13	3	120	170
Sámiid ruovttuovlu	447	403	340	308	384	581	477	350	212	75	2470	3577
Sámiid ruovttuovvillus ássi olbmuid ossodat %:n	26.6%	34.9%	32.2%	23.3%	32.4%	47.8%	52.4%	70.0%	88.3%	89.3%	46.5%	38.3%
Eará Suopma	1174	677	639	943	683	516	342	123	24	8	2455	5129
Eará Suopma %:n	69.9%	58.6%	60.5%	71.3%	57.6%	42.4%	37.5%	24.6%	10.0%	9.5%	46.2%	54.9%
Suomas	1621	1080	979	1251	1067	1097	819	473	236	83	4925	8706
Suomas %:n	96.5%	93.4%	92.7%	94.6%	90.0%	90.2%	89.9%	94.6%	98.3%	98.8%	92.6%	93.1%
Olgoriikkain	59	76	77	71	118	119	92	27	4	1	392	644
Olgoriikkain %:n	3.5%	6.6%	7.3%	5.4%	10.0%	9.8%	10.1%	5.4%	1.7%	1.2%	7.4%	6.9%
Eará Suopma ja olgoriikkat oktiibuot	1233	753	716	1014	801	635	434	150	28	9	2847	5773
Eará Suopma ja olgoriikkat oktiibuot %:n	73.4%	65.1%	67.8%	76.7%	67.6%	52.2%	47.6%	30.0%	11.7%	10.7%	53.5%	61.7%
Buot	1680	1156	1056	1322	1185	1216	911	500	240	84	5317	9350
Ossodat %:n buot sámiin	18.0%	12.4%	11.3%	14.1%	12.7%	13.0%	9.7%	5.3%	2.6%	0.9%	56.9%	100.0%

Gáldu: Sámediggi, Álbmotregistarguovddáš

Miiddus 2: Ráđdehusa árvalus

Riikkabeivviide sámi giellaláhkan RÁ 46/2003

Jagi 1994 álggus bodii fápmui **girkoláhka** (1054/1993), man mielde sámiid ruovttuguovllus sáhttit vuodđudit maiddái guovttegielat suomelaš-sápmelaš searvegottiid. Seamma paragrafa 2 momeantta mielde Oulu bismagotti duopmokapihttal ja searvegottit, maid muhtun oassi lea dahje mat ollásit leat sámiid ruovttuguovllus, berrejit čuovvut lága sámegiela geavaheamis eiseválddiin. Muđui girkolága 4 logu 4 § 3 momeanttas ása-huvvo, ahte sámiid ruovttuguovllu searvegotti doaimmaid berre lágidit ja searvegottiid lahtuid bálvalit maiddái sámegillii.

Go **ortodoksaláš girkogottis addojuvvon láhka** (521/1969) jagis 1998 rievdaduvvui, de dasa lasihuvvui odđa 81 a §, man mielde girkogotti virgegiellan lea suomagiella. Juohkehaččas lea vuoigatvuohta oazžut virgeduodaštusaid iežas gillii, juo suoma- dahje ruotagillii. Sámegiela geavaheamis girkogotti ja searvegotti eiseválddiin ása-huvvo máinnašuvvon paragrafa 2 momeantta mielde sierra. Láhki seamma oktavuodas lasihuvvon 81 b § mielde almmolaš ipmilbálvalusaid giella lea suomagiella. Almmolaš ipmilbálvalusaid ja eará girkolaš doaimmahusaid sáhtta bismagotti bismma rávvagiid mielde doallat maiddái vejolašvuodaid mielde eará gillii.

Ruovttueatnan gielaid dutkanguovddázis addon lága (48/1976) 1 § mielde suoma- ja ruotagiela dutkamuša ja gáhttema, suoma sohkgielaid dutkamuša ja sámegiela gáhttema várás lea ruovttueatnan gielaid dutkanguovddáš.

Searvelága (503/1989) 9 § mielde searvi sáhtta leat dušše suoma- dahje ruotagielat. Searvvi vuodđudanáššebábir, njuolggadusat, beavdegirji ja eará áššebáhpárat sáhttet leat suoma- dahje ruotagillii. Searvvis sáhttet leat gal searvelága 9 § 2 momeantta mielde sáhtta leat sámegielat namma. Searvelága 50 § 2 momeantta mielde dákkár searvvi nammii lasihuvvojit sánit sámegillii ”registrerejuvvon searvi” dahje dan oanádus ”rs”. Ovdda-beale sánit leat davvisámegillii. Searvelága mielde dán oktavuodas ii leat vejolaš geavahit anáraš- dahje nuortalašgiela.

Fuodarlága (396/1998) 25 § 3 momeanttas, siepmangávpelága (728/2000) 18 § 3 momeanttas ja vesáávnaslága (1205/1994) 7 b § 3 momeanttas leat nubbi nuppi vástideaddji gielalaš njuolggadusat. Daid mielde vuoigatvuođa ožžon dárkkisteaddji ja čájánasváldi berreba giddet fuomášumi dárkkistettiin dahje čájánasa válddedettiin dasa, ahte doaib-

mi dahje fitnodatdoalli dahje vesáávdnasa doaimmaheaddji sáhtta buktit ovdan sutnje iežas oainnuid eatnigillii, juo suoma-, ruota- dahje sáme-gillii. Jos áššeosálaš ii máhte giellalága mielde geavahuvvon giela, de dárkkisteaddji dahje čájánasváldi berre fuolahit das, ahte dárkkástus dahje čájánasváldin bargo hálddahuslágas oaivvilduvvon vugiin, man mielde fuolahuvvo dárbbaslaš dulkomis dahje jorgaleamis.

Bargofápmobálvalusláhkaásahusa (1205/1994) 7 b § 3 momeanttas bargofápmobálvalusaid attedettiin berre váldit vuhtii sáme-gielat olbmuid dárbbuid.

Mielddus 3: Riikkaidgaskasaš geatnegasvuodat

Nationála vehádagaidd soddjeaddji rápmakonvenšuvdna

Rápmakonvenšuvdna 5 artihkkala 1 čuoggá mielde soahpamušbealit čatnašuvvet ovddidit diliid, mat leat dárbbaslaččat vai olbmot, guđet gullet nationála vehádagaide, sáhttet seailuhit ja ovddidit iežaset kultuvrra, ja bisuhit iežaset identitehta guovddáš osiid, namalassii oskkuset, gielaset, árbevieruideaset ja kulturárbbiset. Konvenšuvdna 9 artihkkala 3 čuoggá mielde rádio- ja televišuvdnasáddagiidda guoski lágain soahpamušbealit vejolašvuodaideaset mielde dáhkidit, ahte nationála vehádagaide gulli olbmuide addo vejolašvuotta iežas gulahallanreaidduid vuodđudeapmái ja geavaheapmái.

Rápmakonvenšuvdna 10 artihkkalaš 2 čuoggás mearriduvvo, ahte guovlluin, gos orrot árbevirolaččat dahje ollu nationála vehádahkii gulli olbmot, soahpamušbealit figget čadahit bargguid, mat sihkkarastet, dan muddui maid sáhttet, vejolašvuoda vehádagaidd olbmuide geavahit gielaset hálddahaslaš eiseválddiid luhte, jos vehádagaidd olbmuid dan gáibidit ja dákkár gáibáduš vástida duodalaš dárbbu.

Rápmakonvenšuvdna 11 artihkal guoská vehádatgielagiid sohka- ja ovdanamaidd geavaheami dorvvasteami ja vehádatgielat báikenamaidd geavaheami. Konvenšuvdna 12 artihkkalis geatnegahtto gáhttet vehádagaidd kultuvrra, historjjá, giela ja oskku oahpahusas ja dutkamušas.

Rápmakonvenšuvdna 14artihkkalis dovddastuvvo, ahte juohke nationála vehádahkii gullii olbmot lea vuoigatvuotta oahppat iežas vehádatgiela.

Eurohpá rádi vuodđogirji guovlo- dahje vehádatgielaide várás

Vehádatgiellavuodđogirji spiehkkaša ráhkadusas bealis eará olmm ošvuoigatvuotta-soahpamušain. Das soahpamušbealit sáhttet dihto almmolaččat geatnegahtti njuolggadusaid vuodul válljet soahpamušas almmuhuvvon ráddjehusain daidd njuolggadusaid, maidda dat čatnašuvvet. Soahpamušstáhtat addet Eurohpá rádi ministtarkomiteai golmma jagi gaskkaid raporttaidd. Jurddan lea, ahte soahpamušstáhtat gulul čatnašuvvet ain eambo gáibideaddji soahpamušmearrádusaide.

Soahpamušas lea meroštallon, ahte dat guoská muhtun osiid hárrái sáme-
gillii, mii lea Suomas vehádatguovlogiellan sihke ja dihto osiin ruotagillii,
mii lea Suoma stáhtas uhcit hállon virggálaš giella. Vuodđogirjji
vuolláičállán stáhtat leat dan oaivilis, ahte vuoigatvuohta geavahit guovlo-
giela dahje vehádatgiela priváhta ja almmolaš eallimis lea luohpatkeahtes
vuoigatvuohta.

Skuvlejumi hárrái Suopma lea čatnasan vehádatgiellaguovlluin lágидit
ovdaskuvladási, vuodđoskuvla- ja gaskadási oahpahusa sámegillii, lági-
dit mearkkašahtti oasi ámmátoahpahasas sámegillii, lágидit vejolašvuoda
lohkat sámegiela allaskuvllaid oahpahasávnnsin sihke fállat sámegiela
oahppoávnnsin rávesolbmuidpedagogihkas ja dievasmahttinskuvleju-
mis. Dáid lassin Suopma lea čatnasan sihkkarastit sápmelaččaid historjjá
ja kultuvrra oahpahusa, lágидit skuvlema oahpaheaddjiide dohkkehuvvon
mearrádusaid ollašuhttima várás ja ásahtit bearráigeahččorgána dahje –or-
gánaid, mat čuvvot doaibmabijuid sihke sámegiela ovdáneami oahpahusa
stáđasmahttimis dahje ovddideamis ja mat lassin ráhkadit áigodatmuitalu-
said fuomášumiineaset. Ovddabealde máinnašuvvon vehádatgiellaguovl-
luin dohkkehuvvon mearrádusaid lassin Suopma lea čatnasan skuvlejumi
dáfos eará go sámegiela árbevirolaš geavahanguovlluin suovvat, roahkas-
mahttit ja lágидit heivvolaš dását oahpahusa sámegielas dahje sámegillii,
jos giellajoavkkus leat doarvái osseváldit.⁸⁴

Soahpamušain dorvvastuvvo sámegiela geavaheapmi riekteeiseválddiin
daid duopmobiirrin, gos giela geavaheaddjiid mearri lea doarvái dainna
eavttuin, ahte dát geahppudeamit váttásmuhte rievtti ollašuvvama duopmá-
ra mielas. Soahpamuš dáhkida rihkusriektegeavvamiin áššáskuhttomii
vuoigatvuoda geavahit sámegiela. Dasa lassin dat geatnagahtta mearri-
dit, ahte duodaštusaid ja bivdagiid ii oaččo guodđet dutkakeahtta dain-
na ággain, ahte dat buktojuvvojit ovdan sámegillii. Soahpamuša mielde
áššegirjjiid berre bivddedettiin doaimmahit sámegillii, goas sáhtta gea-
vahit dulkka dahje jorgalusaid goittotge almmá ahte áššeasálažžii liige-
goluid haga. Siviilaáššiid ja hálldahusrievtti riektegeavvamiin Suopma
lea soahpan suovvut dan, ahte áššeasálaš sáhtta geavahit sámegiela,
go son persovnnalaččat loaiddasta duopmostuolu ovdii, eaiige dás oaččo
boahtit liigegolut áššeasálažžii. Dasa lassin Suopma lea čatnasan suo-
vvat, ahte áššebáhpárat ja duodastusat buktojuvvojit ovdan sámegillii.
Lassin Suopma lea čatnasan suovvut álggahit doaimmaid vai ovddabealde
máinnušuvvon čuoggáid ollašuhttin ja dárbbalaš dulkkat ja jorgalusat eai
dagat áššeasálažžii liigegoluid. Soahpamuša mielde Suomas ráhkaduvvon
juridihkalaš áššebáhpáriid dohkálašvuohta ii dahkkojuvvo duššin beare

84 Láhkaásahus guovlogielaide dahje vehádatgielaide guoski eurohpaš vuodđogirjji
fápmuibidjamis: 23/1998: 8 artihkal

dainna, ahte dat ráhkaduvvon sámegillii. Dasa lassin soahpamušbealit čatnašuvvet doaimmahit sámegillii deháleamos láhkateavsttaid ja earenoamážit daid sámegiela geavaheaddjiide guoski teavsttaid.⁸⁵

Hálddahuseiseválddiin ja eará almmolaš bálvalusain sámegiela geavaheapmi lea soahpamuša mielde dorvvastuvvon daid hálddabusbiiriin, mainna sámegiela geavaheaddji olbmuid mearri lea doarvá stuoris doaimmaid vuoigadahttimii. Soahpamuša vuodul olbmuid lea vejolašvuohta guođdit girjjálaš ja njálmmálaš ohcamušaid eiseválddiide ja oažžut daidda vástádusaid sámegillii. Dasa lassin Suopma lea čatnašuvvan sihkarastit, ahte viidat geavahuvvon hálddahusteavsttat ja –skoviid sámegielat dahje guovttegielat veršuvdnan ja ahte hálddahuseiseválddit suvvojuvvojit ráhkadit áššebáhpáriid sámegillii. Daid báikkálaš dahje guovloeiseválddiid dásis, geaid doaibmaguovllus leat sámegielat olbmot doarvá, Suopma lea čatnasan suovvat ja/dahje arvvosmahttit sámegiela hárrái dan geavaheami, vejolašvuoda guođdit sámegielat ohcamušaid ja virggálaš áššebáhpáriid almmustuhttima sámegillii, guovloeiseválddiid suovvama geavahit sámegiela gielddastivrraid čoahkkimiin goittotge nu, ahte stáhta virggálaš gielaide lea lohpi geavahit, árbevirolaš ja rivttes báikenamaid geavaheami ja atnuiváldima. Dasa lassin Suopma lea sámeguovllus čatnasan hálddahuseiseválddiid ja daid beales bargi olbmuid fállan bálvalusaid hárrái dáhkidit, ahte sámegielat sáhttet guođdit ohcamušaid ja oažžut daidda vástádusaid sámegillii. Vai dat doaimmaid ollašuhttin lea vejolaš, de Suopma lea čatnasan bidjat johtui čuovvovaš doaimmaid: lágidit dulkon- ja jorgalanbálvalusaid dárbbu mielde sihke bálkáhít ja skuvlet dárbbu mielde virgeolbmuid ja eará almmolaš suorggis bargi olbmuid. Suopma lea lassin čatnašuvvan suovvat sohkanamaid geavaheami ja atnuiváldima guovlodahje vehádatgillii, jos áššeosálaš dan bivdá.⁸⁶

Suopma lea diehtjuohkingaskaomiid hárrái dain guovlluin, gos sámegiella hálllo, čatnasan fuolahit doarvá das, ahte rádio ja televišuvdna sáddejit sámegielat prográmmaid ja arvvosmahttit ja/dahje álkidahttit sámegielat diehtjuohkingaskaomiid doaibmama sihke geavahit dálá ruđalaš doarjjadoaibmajuid audiovisuála prográmmaide. Lassin Suopma lea čatnašuvvan doarjut diehtjuohkingaskaomiid ovttasbarggu eará dakkár riikkain, main maiddá hálllo sámegiella.⁸⁷

85 Láhkaásahus guovlogielaide dahje vehádatgielaide guoski eurohpaláš vuoddogirjji fápmuibidjamis: 23/1998: 9 artihkal

86 Láhkaásahus guovlogielaide dahje vehádatgielaide guoski eurohpaláš vuoddogirjji fápmuibidjamis: 23/1998: 10 artihkal

87 Láhkaásahus guovlogielaide dahje vehádatgielaide guoski eurohpaláš vuoddogirjji fápmuibidjamis: 23/1998: 11 artihkal

Suopma lea čatnasan lassin kulturdoaimma ja bálvalusaid hárrái – earenoamážit girjerádjosiid, videoluoikkahagaid, kulturguovddážiid, museaid, arkiivvaid, akademiijaid, teáhteriid ja filbmateáhteriid, seammá go girjjálašvuoda- filbmabuvttadeami ja populárukultuvrra, festiválad ja kulturbuvttadeami hárrái, váikkuhit ja ovddidit dán suorggis. Dohkkehuvvon mearrádusaid vuodul Suopma berre ovdamearkka dihte fuolahit daid barguid oažžumis, vurkemis ja čohkkemis, mat leat sámeielat ja –gillii.⁸⁸

Ekonomiija- ja servodateallima hárrái Suopma lea čatnašuvvan oppa riikkas vuostálastit geavadiid, maid ulbmilin lea headuštit sámegeiela ekonomalaš dahje servodateallima. Vehádatgiellaguovlluin Suopma lea čatnašuvvan lágídit ekonomiija- ja servodatsektoriin, mat leat stáhta njuolgggo mearridanvállidit vuollásaččat, doaimmaid maid ulbmilin lea ovddidit sámegeiela geavaheami ja sihkkarastit, ahte sosiála fuolahaninstitušuvnnat dego buohcevesuin, boarrásiidsiiddain ja guossevesuin leat vejolašvuodát vuostáiváldit ja dikšut dakkár sámeielat olbmuid iežaset gillii, geat dárbašit divššu heajos dearvasvuoda, alla agi dahje eará sivaiddihte.⁸⁹

Riikkaidgaskasaš ovttasbarggu hárrái Suopma lea soahpamušas čatnašuvvan geavahit fámus leahkki soahpamušaid dahje dárbbu mielde ráhkadit dakkár soahpamušaid, ahte dat ovddidit oktavuodaid seamma gielaide hálliid gaskkas soahpamušriikkain kultuvrra, oahpahusa ja diehtujuohkindoaimma surggiin.⁹⁰

88 Láhkaásahus guovlogielaide dahje vehádatgielaide guoski eurohpaláš vuodđogirjji fápmuibidjamis: 23/1998: 12 artihkal

89 Láhkaásahus guovlogielaide dahje vehádatgielaide guoski eurohpaláš vuodđogirjji fápmuibidjamis: 23/1998: 13 artihkal

90 Láhkaásahus guovlogielaide dahje vehádatgielaide guoski eurohpaláš vuodđogirjji fápmuibidjamis: 23/1998: 14 artihkal

Vehádatáittardeaddji
PL 26
00023 VALTIONEUVOSTO

Molssa: (09) 160 01
Neahttasiidu: www.ofm.fi